

‘Özür’ün İçkin ve Aşkın Boyutları

Leyla İpekçi

İstanbul’da yetmişli yıllarda okuduğum Fransız lisesi, azınlıkların -daha ziyade Ermenilerin- yoğun olarak yaşadığı semtтейdi. Sonradan öğrenip şaşırmıştım; devletimiz tüm vatandaşlarının envanterini tuttuğu için, örneğin Kurtuluş’daki Ergenekon mahallesi Bozkurt sokakta kaç hanenin Ermeni olduğunu kayda geçirmekle kalmamış, kendisinin üç kuşak öncesinde Ermeni olduğunu bilmeyenleri de, ailesinde Ermeni bir büyükanne olanları da kaydetmişti... Ve tabii cumhuriyet dönemiyle birlikte Müslüman olan aileleri de halen Ermeni olarak ‘fişlermiş.’

Sınıfımızın yarısı veya belki daha fazlası Ermeni ve Yahudi kökenlilerden oluştuğu için Paskalya çöreği de çıkardı okulumuzun kantininde, kandil simidi de. Roşşana geldiğinde, hamursuz bayramı başladığında hepimizin bundan haberi olur, Yahudi arkadaşlarımızın bayramını kutlardık. Fakat Ermeniler’in ne yeni yılını, ne Paskalyasını bildiğimizi yıllar sonra fark ettim. Yarışmalara, kutlamalara, yıl sonu partilerine, ikinci çaylarına nadiren katılırlar, az konuşurlar, kendilerinden hiç bahsetmezlerdi. Yüzlerinde hep tedirgin, mahcup, sanki kendileri olmaktan çekinen bir ifade vardı.

O vakitler anlam veremezdim. Yıllar sonra, anneannesinin, büyük teyzesinin, babaannesinin Osmanlı devletini yöneten İttihatçılar tarafından verilen bir emirle katil veya kanlı örgüt üyesi olma potansiyeli taşıdığı için ortadan kaldırıldığını, kiminin zorla göç ettirildiğini, kimininse halk tarafından kılıçtan geçirildiğini öğrenecektim.

Eline hiç silah almamış Ermeni vatandaşların kağnılara bindirilerek evlerinden ve köklerinden koparılıp göç ettirildikleri günlerden kalma fotoğrafları o zamanlar görmemişim. Kadınların tehcir sırasında, kimi zaman haydutların saldırılarından, kimi zaman yürümekten veya soğuktan bitap düştüklerinde kucaklarında taşıdıkları sekiz, on yaşlarındaki çocuklarını yol kenarına bırakmak zorunda kaldığını da duymama vardı daha...

Bizim duyduğumuz Türkleri kesen Ermenilerin hikâyesiydi. Anadolu’da Ermeni mezalimi anlatılırdı. İsyân eden ve Türkleri arkadan vuran, katleden Ermeni komitacılarını işittik, onları okuduk. Zalim olanları.

Tehcirle aynı günlerde Çanakkale’de yurdu savunan Osmanlı ordusunda şehit düşen Ermeni askerlerin varlığı ders kitaplarında yazmıyordu. Balkan savaşlarını desteklemek amacıyla kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Pangaltı şube müdürü olan Ermeni vatandaşın gönüllü olarak Osmanlı ordusuna üç bin altın topladığını, ancak tehcirde göz altına alarak sürüldüğünü işitmedim.

İstanbul’daki birçok Ermeni sanatçı ve aydınının da akıbetinin böyle olduğunu, haksız yere hayatını kaybettiklerini duymamıştım. Osmanlı ordusunda görev yapan Ermeni askerlerin ailelerinin bile sürgüne tabi tutulduğunu kimse bana anlatmadı. Orduda görev yaparken silahsızlandırılan ve sistematik olarak imha edilen Ermeni askerlerden de haberim olmadı...

Kendi topraklarında kalmayı başaran Ermeniler’in torunları işte böyle bir hafızayı yaşatmakla yükümlüydüler. Ama sessizce. İçlerinden... Onlarla aynı sıraları paylaşmış, acılarını paylaşmamıştım. Aileler ise sonraki kuşaklara daha fazlasını aktarmayı becerememiş, maruz kaldıkları utanç, onları dilsiz bırakmıştı.

Bizler bilmemenin kabahatini paylaşıyorduk, onlarsa şahit olmanın suskun utancını...

Geçenlerde, bir Ermeni arkadaşım bana bu suskun utancın tezahürüne dair çok hüznü bir hikâye anlattı: Üçüncü kuşak bir Ermeni... Ailesi tehcir sırasında öldürülmüş. Artık epey yaşlı... Ne zamandır İstanbul'da yaşıyor. Yıllar boyunca geçiremediği travmasıyla: Çünkü Türklerden nefret ediyor.

O kadar ki, zaman zaman suçluluk duyuyor, zaman zaman kâbuslar görüyor. Tanıştığı kişilerden korkuyor, bazen vesvese yapıyor, peşin hükümleri var, tabii en çok kendini yaralıyor. Kendine zulmediyor...

Bir gün gittiği psikiyatrist ona diyor ki: "Öldür!" Yani akşam evine git, yatağına uzan, gözlerini kapat ve ailenin katillerini canlandır. Onların karşısına dikil ve istediğin gibi tepki ver onlara, öldür onları. Al intikamını. Öyle yapıyor o da. Ve işte... Yıllarca bir kambur gibi yüklendiği travmasından kurtuluyor! Nefret ve öfke çekildikçe, gecikmiş olarak yas tutmaya başlıyor ölümleri için. Katillerini teşhis ettiği için de, katil olmayanları suçlamaya devam etmiyor artık.

Bunu duyduğumda evet dedim içimden. Suçlunun teşhis edilmesi bu yüzden çok önemli. Eğer suçluyu tanımlayamıyorsan, bütün bir halk suçlu kalıyor. Eğer zorbayı adalete teslim edemiyorsan, yargılayamıyorsan, bütün komşuların zalim oluyor. Aylar, yıllar, yüzyıllar geçse de... Böyle yaşamak, yaşamak olur mu hiç... Zalimin kimliği, ideolojisi, kökeni her şey olabilir. Ama zulmetmiş olması değil midir bizim vicdanımızdaki adalet duygusunun ölçüsü...

"Peki" diyor bunu dinleyen bir başka arkadaşım. Ermeni değil, Türk. Bana katılıyor. Ama başka tereddütleri var: "Şimdi bu zorbalılar artık yaşamıyor. İttihad Terakki Partisi'nin azmettiricileri suçlu. Onların tehcir ve katliam emrine uyan bürokratlar, yöneticiler, siviller de suçlu. Yolda katliam ve hırsızlık yapan haydutlarla çeteler de. Ve tabii Ermenilerin bıraktığı meskenlerde, topraklarda yaşayan, onların haksız yere mallarını mülklerini ele geçirip zengin olanlar da. Kul hakkı diye bir şey var çünkü. Ama şimdi, bugün ne yapacağız? Bir birey olarak ben ne yapabilirim?"

Şöyle diyorum ona, "suçlu değiliz, ama sorumluyuz! Çünkü o psikolog koltuğundaki Ermeni'nin travmasında bizlerin de izdüşümü var."

"Nasıl bir sorumluluk olabilir ki," diyor, biraz sıkılgan. "Sahiden Ermeniler de çok Türk öldürdü. Şimdi Ermenilerin sesi daha gür çıktığı için, herkes onları işitiyor. Adalet isteniyorsa, herkes için olmalı!"

"Elbette" diyorum. Acılarımızı yarıştırmanın anlamsızlığını bile bile. Acılarda 'mütekabiliyet esası'na bakılmıyor. Herkesin dramı biricik. Ama sorumluluk sıralamamız farklı olabilir. Vicdan moderatörü kesilip bu sıralamaya müdahale etme hakkımız var mı? Zulüm, zerre kadar varsa, son saate dek de orada kalacaktır, öylece..."

Biraz ikna oluyor. Tam değil. "Devlet özür dilemeli," diyor. "Ben dileyemem çünkü ben zalimin adına özür dileyemem," diyor. "Belki Ermenileri kesenlerden biri yaşasa yine yaptığını savunacaktı..." Hak veriyorum. Kaldı ki, kimse kimsenin suçunu üstlenemez. Günahını da...

Nasıl bir ilk adım olmalı peki? Devletin doksan yıllık inkâr politikasına katılmadığını göstermenin, vicdani bir tepki vermenin bir ilk adım olduğu konusunda tartışmaya başlıyoruz. Ben, kendi adıma, doyurucu bir metin olmasa da, 2008 Aralık ayındaki 'Ermeni kardeşimden özür diliyorum' kampanyasına imza attım. Hatta çağrıcı olan ilk kırk kişiden biriydim. O ise atmadı.

Sonra ne oldu? Özür dilemeyenler olduğu gibi, dilenen özrü kabul etmeyenler de ortaya çıktı. Bazı noktalarda haklılık paydasında birleştiler. İşte bu makaleyi yazmamın en büyük nedeni bu. Yazı boyunca onların ayrıştığı yerler, çakıştığı noktalar üzerine düşüneneğim... Sonra vicdani ve resmi özür üzerine düşüneneğim... Ve tabii sadece özür dilemeyi reddedenleri değil, özrü kabul etme makamındaki mazlumları bekleyen sınavlar üzerine de... Düşünmeye çalışacağım... Yeri geldiğinde bu topraklardaki diğer tüm zulümlere de gönderme yaparak. Fakat asıl olarak, 'özür'ün metafizik boyutu üzerine düşünmeyi deneyeceğim. Bazen satır aralarındaki sosyolojik tahlillerde, bazen de inanç ve vicdan bağlamında.

Temel sorularım şöyle: Devletim zulmü meşrulaştırmayı sürdürüyorsa... Zulme uğramış olanlar da bazı haklı gerekçelerle özür kampanyasını kabul etmiyorsa... Tepkisiz kalmak ve susmak yerine ne yapabilirim? Devletin özrü elbette çok gerekli, ama bir daha olmaması için, önce vicdanın sesini işitmemiz gerekir. Peki nasıl işiteceğiz? Siyaseten değil, 'vicdanen dilenecek özür'ün dili nasıl kurulmalı? Özür dilemeye giden uzun yolda neler var?

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var.

Çünkü: Bugün Ermeniler bu toprağa sahip olmasalar da, öncelikle onların buraya ait olduklarını idrak etmem gerekiyor.

Türkiye Ermenistan maçı için Erivan'a giden gazetecilerden Hasan Cemal, kadınlı erkekli çok genç yaşlardaki Ermeni gazetecilerle konuşurken onlara nereli olduklarını soruyordu. Erzurum, Muş, Van, Bayburt, İran, Kilikya-İskenderun, Kars gibi yanıtlar ard arda sıralanmıştı. Bunun üzerine bir diğer gazeteci Cengiz Çandar şöyle diyordu: "İşte Ermeni sorunu bir yanıla bu. Bu kadar basit. Kökler..."

Hrant Dink ile Doğu Konferansı kapsamında gittiğimiz bazı Ortadoğu kentlerinde, arkadaşları ona takılırdı: "Her yerde Ermeni arıyorsun. Biraz da başka şeylere bak!" Gözleri dolardı kendini ifade etmeye çalışırken. Beyrut'ta bir Ermeni matbaacı bulmuştu mesela. Tarihin toprak altında bıraktığı suskunluğun peşindeydi o. Devletlerin politik dilini konuşmuyordu. Kayıp bir ruhun peşindeydi. Şahit olan. Şuurlu... Kelimelerinin ağzını kapayıp kendi içine akıtan. İstifleyen bir Ermeni ruhunun...

Utancını kabzasından çıkarmadan saklayan, zamanla yoğuran, dönüştürmeye çalışan o ruhun... Malatya'da, Halep'de ya da Beyrut'da... Köklerini arıyordu.

İşte yıllar sonra ben de Ermenistan'a gittiğimde, Erivan'daki ilk günümde, şehrin haritasını elime alıp açtım. Hrant'ın peşinde olduğu ruh karşımdaydı; genç Ermenistanlıların hatırasını bende diriltten tuhaf bir buluşma yaşadım köklerle ilgili: Gözüme ilk çarpan semt adları Malatya, Arapkir, Van, Zeytun, Sivas idi çünkü...

Geçmişin buz yanığı! Hem donduruyor, hem çözüyordu tüm zamanların yasını.

Travmayı hafifletmenin ya da belki travmayla yaşamayı öğrenmenin gündelik diliydi bu. Hatıralar toprak altındaydı çoktan. Gidenler gitmiş, dönememişti. Hafızalar da siliniyordu giderek. Ama işte isimler hâlâ canlıydı. Ermeniler, bir zamanlar kendilerine ait olan evlerinde yarım kalmış bir veda bırakmışlardı. Hakkarili bir gazetecinin dediği gibi, Kürtler bu topraklarda yaşadıklarını kanıtlamaya çalışırken, Ermeniler öldüklerini kanıtlamaya çalışıyorlardı.

İşte bu her bir çaba için bu toprakların yerlisi olarak bir sorumluluk üstleniyorum ben. Bu topraklara sahip olmadığımı, ancak ait olduğumu haykırmakla yükümlüyüm öncelikle.

Hepimizin içinde 'ilk ev' ya da bir 'ilk mağara' var. Nereye gidersek gidelim, tüm ilkelliğine rağmen orada olan, temelini bizim mayamıza atmış olan bu 'ev'de artık ne kimliklerin, ne farklı binaların, ne de evin harcının önemi var.. Hepsi birer kabuk. Burası varlık bilincinin ilk olduğu yer. Bir sığınak aynı zamanda. Belki de sığındığımız ilk kimlik. Hem ait olduğumuz, hem de bize ait olan...

Yeryüzündeki her noktanın ve varlığın anının en güzel surette bir 'tecelli' olduğunun bilgisi her birimizin 'ilk ev'inde duruyor bence. Orada, kendi evimizde ve hâlâ canlı bir bilgi bu. Başka ev? Başka toprak? Hayır yok. Satın aldığımız, kiraladığımız, işgal ettiğimiz, göç ettiğimiz, tehcir edildiğimiz, sürüldüğümüz, utanç duvarlarıyla böldüğümüz toprakların ve evlerin sahibi değiliz. Çünkü biz, içimizdeki ev bilgisine atfen söylersem, ancak ait olabiliriz, sahip değil.

Bu bakışla köklere dönelim yeniden. Bitlisli Ermeni yazar William Saroyan, hiç görmediği memleketine yıllar sonra geldiğinde, şu sözleriyle tam da ifade etmeye çalıştığım bu aşkın gerçekliği dile getiriyor: "Bir Amerikalıyım ama Bitlis'li olduğumu hiçbir zaman unutmadım."

Kendimizi ait hissettiğimiz halde, yaşamadığımız, büyümediğimiz ama düşlerini kurarak hayatımızın içinde somut bir gerçekliğe büründürdüğümüz yer de memlekettir. Dilini konuşmasanız da, kültürüne katkıda bulunmasanız da, kuşaktan kuşağa aktarılan, kolektif bilinçaltılarında kesintisiz bir dua gibi fısıldanmakta olan canlı bir hakikattir bu. Hayal edilerek yaşanılır. Bekleyerek. Umarak. İnsan bilmediği bir yeri de sevebilir, özleyebilir. (Çünkü 'ilk ev' var!)

Saroyan'ın kalbi burada örnek vermeye çalıştığım kökler, aidiyet ve ev temalarının en güçlü metaforu sanırım: 1981 yılında kanserden öldüğünde doğduğu yer olan Fresno'da toprağa verilir. Fakat vasiyeti üzerine, kalbinin bir kısmı Van Gölü'ne ve ailesinin anavatanı olan Bitlis'e uzak olmayan Ağrı (Ararat) Dağı'nın eteklerine, bir kısmı da Yerevan'daki Ünlüler Panteonu'na gömülecektir.

Hani bir yeri çok sevip de kendimizi oraya ait hissettiğimizde "kalbimin bir kısmı burada kaldı," deriz ya. Bu deyişin gerçekleşmiş hali gibi. Ama hiç gidilmeden. Bir bakıma, yaşamıyla ait olamadığı toprağa, ölümüyle kendini ait kılmak istemiş olmalıydı.

"Şuna tüm kalbinizle inanmanızı isterim," diyordu bir başka Ermeni, "ben ve benim gibi yaban ellerde köksüz, ruhsuz yaşamaya mahkum edilen Ermenilerin hiçbiri gerçek anlamda mutlu olamaz. Çünkü kalbimiz ait olduğumuz Anadolu topraklarındadır. Evimizdedir." Sahip olmanın değil, ancak ait olmanın tecrübesiyle paylaşabilir ve çoğaltabiliriz. Toprağı. Evi. Hayatı ve ölümü... Bunu idrak etmek, benim sorumluluğum. Özüre giden uzun yolculukta...

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü mazlumla özdeşleşir vicdan. Unutmayan; mazumlardır. Mazlum olandan özür dilenir ancak, zalimden değil.

Çoğunlukla mağdurlar unutmaz. Zalimler unuttur. Ya da suç işlediğini farkında olmayan, bir 'yüce ilke' uğruna kullanıldığını fark etmeyip kelle kestiğini bile göremeyecek denli körleşenler unuttur.

Asıl, unutmak zorunda kalanlar var bir de: Mazlumlar.

Karayoluyla doğuya haftalar sürececek bir yolculuk yapıyorduk. Güneydoğu'da sınır köylerini, ilköğretim okullarını, sağlık ocaklarını, jandarma karakollarını, terk edilmiş mezarları,

antik şehirleri, ıssız bozkırları, binlerce yıllık güneş tapınaklarını, en az bin beş yüz yıllık kaya kiliselerini, taş tablet ve kabartmalarını geçip gitmemiş, uzun uzun yaşamıştık.

Araplar'ın ağırlıklı olarak yaşadığı bir Güneydoğu ilçesinde, okulun bahçesinde voleybol oynayan çocuklar bizden çekinecek bir şey olmadığını anladıklarında, kendilerini bir biçimde ifade etme gereği duymuşlardı: “Abla biz asıl Arapça konuşuruz!” Bir Arap Alevi köyünde ise ihtiyarlarla çok yaşlı bir çınar ağacının etrafında oturmuştuk birlikte. Konuşamadıkları dillerde unutmayı yeğlemişlerdi..

Bugün kullanılmakta olan bir Süryani kilisesine ziyaret amaçlı gelen bir otobüs dolusu yolcuyla karşılaştık derken. İçeri girer girmez ibadetlerde veya ayinlerde kullanılmakta olan örtüleri, terlikleri, başka nesnelere karıştırıp ellerine alarak, üzerlerine geçirerek fotoğraf çektirmeye başladılar.

Kilise görevlisinin ‘suskun kederi’ni fark ettiğimizde “insanların kutsal eşyasına biraz saygı gösterin” demek zorunda kalmıştım pişkin ziyaretçilere. Ancak benim ikazım üzerine, o vakit, evet, o mabedde kendilerinden başka amaçla bulunmakta olan birilerinin varlığını hatırlamıştı ziyaretçiler. Süryanilerin...

Daha sonra görevli bize, “yine de unutuyoruz böyle densizlikleri,” demişti mahcup bir ifadeyle. “Çünkü bizi düşman olarak görmelerinden iyidir böylesi. Hiç değilse ziyaret etmeye geliyorlar da korkulacak bir şey olmadığını görüyorlar. Biz dostluk, kardeşlik istiyoruz.”

Unutmak isteyen mazlumlar diyordum evet... Kardeşlik ve barış için de unutuyor bazen mazlumlar... Linç girişimcilerinin yargılanmamasına da göz yumuyorsunuz mesela. Kilisenizdeki eşyaların hoyratça kullanılmasına da. Hatta barış pazarlıkları sürerken Ahmet Türk'ün sözleriyle, 17 bin 500 faili meçhulu unutmaya hazır hale bile gelebiliyorsunuz. Zulme karşı direncinizi yok edebiliyorsunuz.

Hayata dair hikâyelerin hiçbir zaman unutulmadığını, resmi tarihlerin en katı süzgeçlerinden geçirildiklerinde bile dipdiri kaldıklarını biliyorum. Çünkü onların hiçbir ideolojiyle, siyasetle, parlamento kararıyla silinemeyecek sesleri var. O halde, unutmak zorunda kalan mazlumun hikayesinin nasıl işitilmeye başlanacağına geçebilirim artık. Zira adaletsizlik sürdürüldüğü, unutulmuyor. Ne yaparsak yapalım...

Berke Baş'ın yönetmenliğini yaptığı ‘Nahide’nin Türküsü’ adlı belgeseli izlerken, işte, bir kez daha toprağın her şeye tanıklık ettiğini, asla unutulmadığını gördüm. Berke Baş, kamerasını ilk aldığı anda Ordu'nun Ermenilerine ve evin içinden çıkmayan hikayelerini kendisiyle paylaşabilecek olanların peşine düşmek istemişti. Çünkü babaannesinin Ermeni olduğunu öğrenmişti.

Ordu'da Ermeni yaşadığını biliyor muydum? Belki düşünmemiştim... Filmin bir yerinde, babasıyla birlikte elinde kamerasıyla onun çocukluğunun geçtiği eve gidiyorlar. Birdenbire orasının bir Ermeni mahallesi olduğunu, orada Ermeni komşularının yaşadığını anlatmaya başlıyor babası. Bu ‘birdenbire’lik halinin hepimizin şahsi tarihinde bir karşılığı olduğunu - özellikle özür kampanyasından sonra- daha iyi biliyorum. Bir ‘çoksesli koro’ kıvamında, tarihin bugününde, şimdilerde duyuluyor bu ses.

Fethiye Çetin ile Ayşe Gül Altınay'ın hazırladıkları Torunlar adlı kitapta, “büyükannemizin Ermeni olduğunu hep biliyorduk ama onu algılayacak bir tarihsel birikimimiz yoktu” diyor Berke Baş, çektiği filmin hikayesini anlatırken.

'Nahide'nin Türküsü' adlı bu filmde beni en çok çarpan sahnelerden biri, kitaptan öğrendiğim kadarıyla Berke Baş'ı da epece etkilemiş. Ermeni mahallesinde çekim yaparken yanına çocuklar geliyor.

Çocuklardan biri, çok doğal bir biçimde "bu evi belki Ermeniler yapmıştır" diyor. Nereden biliyor? Neden şimdi söze dökülüyor ilk kez? Sonra da "buralarda Rumlar ve Ermeniler çok yaşarmış. Şu aşağıda da bir okul var, onu da Ermeniler yapmışlar, ama sonra gitmişler" diye konuşmaya başlıyorlar. "Bütün filmde bellekle boğuşuyorsun" diye anlatıyordu Berke Baş. "Sonra birden sokakta karşılaştığın bir çocuk sana burada Ermeniler, Rumlar yaşardı diyor."

'Hakikatin hareket hali' diyorum ben de buna. Kimse önleyemiyor.

Eski fotoğraflar vardı filmde. Ordu'nun tepeden görüntüsü. Kocaman bir Ermeni okulu. Kilise. Mahalle. 1900'lerin başı... Kendi tarihime döndürüyordu beni ister istemez. Sözelimi ben, ne Selanik muhaciri olan baba dedelerimin İstanbul'a gelişlerini, Varlık Vergisi günlerindeki zorluklarını dinlemiştim. Ne de Kürt olduklarını çok sonradan öğrendiğim Eğin'li (Erzincan) anne dedemlerin yüzyıl başına dek Ermeni adı olan köylerinin (Vartenik) hikâyesini duymuştum. Onlar suskun kalan kuşaktı.

"Yazları yaylaya giderdik" diye anlatıyordu Berke Baş, 'Torunlar' kitabında. Aralarında şöyle konuşmalar geçermiş: "Nereye gidelim bugün? Bugün nerede piknik yapalım? Ermeni Peyi'nde... Peyi, uçurum demek, Ermeni uçurumu yani. Ermenileri attıkları yer.

Ermeni Peyi'nde pikniğe gidilirdi. Karşısında Ablak Taş vardır. Orada oturup Ermeni Peyi'ne bakarak çay içilir. Sonra düşündük, büyükannemle falan da geliyorduk herhalde diye. O dil o kadar yerleşmiş. Bilirsin ki oradan Ermenileri atmışlar..."

Ve bunları paylaşıırken, boşluk oluşuyordu benim gözlerimde, kulaklarımda. Sanki ancak hakikat ile doldurulacağı zaman ve 'hak'ıyla unutulacağı zaman dolacaktı bu boşluk. O zaman boşluğun yerini adalet duygusu alacaktı. Hiçbir ülkenin, hiçbir parlamentonun ya da davanın avukatlığı olmayacaktı bu. Adaletin avukatlığı olacaktır yalnız.

Kadınlar suskundu eskiden. Unutmak zorunda kalan kadınlar... Ama konuşmaya ve hatırlamaya başlayan da ilk onlar oluyordu. Ağrıtların, yasın, hüznü şarkıların, kabuk bağlamayan acıların dilini, kadınların aktardığı dili hatırlamaya başlıyordu toprak kendiliğinden. Belki de özür dilemeye giden yol toprak bir yoldur henüz...

Başladığım yerden bitireyim bu bölümü. Zalimden değil, mazlumdan özür dilenir demiştim. Evet, çünkü hikâyeleri dinlerken, insan vicdanı zalimle değil, yalnızca mazlumla özdeşlik kuruyor. Neden mazlumla empati yaptığımızın yanıtı, vicdandaki sarsılmaz bir ölçüdür demekle yetineyim şimdilik.

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü eskiden bilmiyordum, şimdiyse artık biliyorum.

Bilmemekle ilgili bir örnek vereyim, yine bu topraklara ait, üzeri örtülmüş bir dehşet hikâyesinden. Minik bir alıntı. Dersim katliamı sırasında... Mazgirt Tersemek nahiyesinin halkı, Necip Fazıl'ın ifadesiyle doğranmakta:

"Merhamet sahiplerinden biri, birle on yaş arasında yirmi kadar çocuğu alıp bir derenin içine saklamıştır. Vaziyet birden haber alınıyor. Çocukların öldürülmeleri emri veriliyor. Fakat bu emri yerine getirebilecek kimse zuhur edemiyor. En katı yürekli bile, böyle müdafaasız masumlara silah kullanamayacaklarını söylüyorlar. Tecrübe birkaç defa

akamete uğruyor ve hayli sıkıntı mevzuu oluyor... Nihayet bir dere içinde titreşe titreşe bekleyen 20 masumun işi bitiriliyor. Murat suyunun kandan kıpkızıl aktığını görenler olmuştur.”

70 küsur yıl önceydi bu. Daha yakın bir örnek vereyim. 17 yıl öncesinden... Mart 1994'te Şırnak'ta iki uçak ve bir helikopterin iki köyü bombaladığını kamuoyu pek duymadı. Her iki köyde aralarında nehirde çamaşır yıkayan kadın ve çocukların bulunduğu 38 kişinin öldürüldüğünü, 13 kişinin yaralandığını, o günlerde bir haber dergisinin editörü olduğum halde, hayır, hiçbir kaynaktan duymadım. Bombardımandan sonra oturulamaz hale gelen köylerin boşaltıldığını da işitmedim. Pek çoğumuz da işitmedik.

Şimdi geri dönüp baktığımda, 90'lı yıllarda medyada çeşitliliğin artmasıyla, ülkenin güneydoğusunda yaşanan cinayet ve katliamların bu döneme denk gelmesi arasında bir bağlantı kuruyorum. Çünkü bu eşzamanlı bir gelişmeydi. Bunu idrak etmeye başladıkça... “Bilmiyordum” demenin hiçbir gerekçesi olamayacağını fark ediyorum. E işte şimdi biliyorum! Bir fark olmalı. Bildiğim zaman sorumlu olacağım çünkü. Bilmiyormuş gibi yaşayamam...

Soykırım ve tecavüzü öven, savaş suçlarıyla kucaklaşan birinden (Kusturica) bahsediyorduk bir yuvarlak masada. Daha geçenlerde... Yanımda bir Ermeni arkadaşım vardı. Bir ara diğerleri (ikimiz dışında kalanlar) soykırım ve tecavüz gibi kelimelerin ağırlığına hiç dikkat etmeden, savaş suçlusu ilan edilmiş katilleri öven bu kişiyle ilgili ideolojik bir tartışma başlattılar. O vakit tuhaf, daha önce hiç hissetmediğim bir şey yaşadım. Yanımdaki Ermeni arkadaşımdan özür dileme ihtiyacı duydum.

Çünkü o susuyordu. Kelimelerin kifayetsizliğinin farkındaydı. Çaresizlikten değil, kelimelerini boşluğa yollamak istemediğinden susuyordu... İşin içine ideolojileri, kimlikleri, dünya görüşlerini, neredeyse diyalektik tartışmaları sokanlara “yani ille soykırımdan mı geçmemiz gerek, yetmedi mi yakınlarımızın acısına tanıklık ettiğimiz” diye haykırma gereği duyan bendim. Soykırımın ciddiyetini hatırlatmaya çağırın, daha doğrusu buna çabalayan bendim...

Ermeni arkadaşımın devraldığı acının ne ideolojisi olabilirdi vicdanlarda, ne kimliği... Onun fikrini sormayı akıl edemeyen ise o masa başındaki bizlerdik. Mazlumunu bilmekle yükümlü olanlar. Soykırımların, katliamların büyüttüğü evlatların bildiğini belki uzun zaman işitmedik. Bilmiyorduk sahiden. Ama kelimelerde, hikâyelerde saklı uzay genişliyor artık giderek. Hepimizi kuşatıyor.

Dersim katliamından kurtulan öksüz kızların hikâyesinin de bu dönemde ‘Bir tutam saç’ adıyla belgesel olarak karşımıza çıkması boşuna değil. Bu katliam, diğer birçok felaket gibi tarihin eksik yüzü, resmi belleğin kör noktası. Öksüz kızların askerlerle birlikte çekilmiş bir fotoğrafı vardı belgeselde. O fotoğraftaki yüzler çok etkiledi beni. Daha önce hiç tanışmadıkları Türk ailelerin yanına verileceklerdi, ne saçları kalacaktı geçmişten, ne üst başları, ne dilleri, ne de anları...

Bu yüzlerin kimlere ait olduğunu düşünmedim. Çünkü o anda filmi seyreden herkesin, hepimizin kayıp yüzüydü onlar. Hakikatimizin silinmiş yüzüydüler.

Filmden sonra belgeselin yönetmeni Nezahat Gündüğüan'ın eşi yapımcı Kazım Gündoğlan, yaptığı konuşmada bu tür trajedilerin dünyanın elbette başka yerlerinde de olduğunu vurgulayacaktı. Ama dünyanın hiçbir yerinde sonsuza dek üstü örtülü kalamıyor. Bilmemek; yalnızca bilmek istemeyenlere ait bir özür oluyor giderek. Asıl özür ise, bilenlerden geliyor, gelecek.

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü yüzleşme kelimesi bana suçluluk duygusu verse de, eninde sonunda 'adil hafıza' beni hakikat ile buluşturacak.

Toplumun muhafazakâr kesimlerinde yüzleşme eyleminin farklı yansımaları olduğunu defalarca deneyimledim. Yüzleşme'yi çok direkt, çok dolaylı ve fazla somut bulabiliyor insan. Bir tür öz savunma refleksi geliştiriyor derhal: "Ben bir şey yapmadım ki! Niye özür dileyeyim!"

Miras alınan suçluluk duygusunun itirafı gibi neredeyse. Belki daha karmaşık bir süreç. Özür dilemeye giden yolda ilk adımlar atılırken, hatırlamak, unutmamak, öğrenmek, bilmek gibi aşamalardan geçerken, yüzleşme kelimesinden daha içsel, daha dolaylı, biraz daha sırlı bir kelime icat edebilmek gerekiyor belki.

Baudrillard, "karşılaşma, yüzleşme; her zaman aşırı gerçek, aşırı doğrudan, aşırı patavatsızdır" der. "Sırrı yoktur." Sahiden de, yüzleştikçe, yani ittihatçılar ve post ittihatçılar eliyle gizlenerek resmileştirilen tarihi gerçekleri öğrendikçe (özellikle de Ermeni meselesinde) zihinler açılıyor olabilir ama yüreklerin açılması için daha fazlası gerekecek hep.

Üzülebilmek, vicdanında bir alan açmak ve birtakım katillerin katlini üstlenmek yerine onlar adına bir mahcubiyet duymak... Tüm bunların toplumsal katmanlarda içsel deneyimler olarak belli bir sürece yayılması gerekiyor doğal olarak. Yapıcı bir özeleştirici ise ancak "bir daha olmasın" dedikten sonra kendi dilini oluşturmaya başlayacak. (Başkaları; bizden böyle istediği için değil!) Yüzleşme eyleminin, Baudrillard'ın dediği gibi aşırı gerçekliği nedeniyle içermiyor gibi görüldüğü daha içkin, daha vicdani bir süreç de var çünkü.

Bu süreç, 'adil hafıza' kavramıyla belli bir ilişkiye geçmeyi de gerektiriyor bana kalırsa. Adil hafıza, özellikle Ermeni meselesinde Türkiye'nin Dışişleri Bakanı'nın önerdiği resmi politikada yeni bir kavram. Tarihte olup biten haksızlıkları hatırlarken, adaletli bir hatırlamayı talep ediyor ilk bakışta. Ama bunu pratiğe döktüğünüz anda, felsefi söylemin yerini alelacele istatistikî bilgiler alıyor: "Tamam Ermeniler de katlettikleri Türklerden özür dilesin o zaman."

Adalet için bir çeşit eşitlik, mütekabiliyet ilkesi talep ediliyor. Oysa eşitlik, adalet demek değil ki. Elbette Ermeniler de özür dilesin isterlerse. Ne kadar iyi olur. Ama bizler kendimize bakalım, vicdan moderatörlüğü yapmazdan önce! Haklı durumdayken bile özür dilemenin erdemlerinden bahseden Ahi geleneğinden geldiğimizle övünürken, önce kendimize bakalım.

Organize bir biçimde katledilen sivil, masum kişiler ile komitacıların öldürdüğü masum ve sivilleri kıyaslamak için elimizdeki kriter ne olacak? Niyet mi? Silahların niteliği mi? Katledilenlerin sayısı mı? Sonraki dönemlerde Türkiye'de Ermenilere karşı kansız şiddetle devam edecek olan hak hukuk ihlalleri mi? Bu kriterleri bugün kim belirleyecek? Mütekabiliyet esasını vicdanda geçmiyorsa ne yapacağız? Nasıl tanımlayacağız adil hafızayı? Hangi kanıtları sunarak hakkaniyetli bir bellek oluşturacağız her kesim, her taraf açısından?

İşte yanıtı hiçbir zaman net olamayacak bu soruları sorduğumda, yanıtların devletlerden önce vicdanlarda bir karşılığı olduğunu düşünüyorum. Söze dökülmeyecek denli içerilerde de olsa, mevcut bu yanıtlar. İnsanları haksız yere öldürerek devletler savaş kazanabilir, zafer de... Aslında biliriz ki, insanlığımızdan bir parça daha eksilmiştir yalnızca...

Ve devlet zulümleri için özür dilemediği sürece (ister kendi halklarından, ister zulmettiği halklardan) Jean Marc Coicaud'un belirttiği gibi, geçmiş zulümler bireyin ve toplumun bugününü ve geleceğini şekillendirmeye devam ediyor. Ve tabii, yine onun ifadesiyle,

“yapılan zulüm ne kadar inkâr edilirse, geçmiş bugünü o kadar belirlemeye başlıyor.” Hem kendisinden (yerleşik resmi ideolojilerinden) hem de zulmettiği toplulukların kişisel patolojisinden sorumlu hale gelen devletin, özür dilemesi politik olanın aynı zamanda vicdanlardaki karşılığına bir işaret.

En ‘sağlıklı’ biçimde bize tarihi anlattırarak tarihçiler üzerinde hiçbir zaman anlaşmaya varamıyoruz. Tarih, adil hafızanın en somut kanıtı olamıyor. Belgelerle bir yere kadar... Ne kalıyor geriye? Siyasetin ve diplomasinin incelikleri... Evet olabilir. Ama o inceliklerle bu dolambaçlı yolda yürüyebilmek için, önce buluşmamız gerek. Yüzleşme ancak bugünümüzü buluşturabilirsek olacak...

Ne var bugünümüzde? Hrant! Ne soykırım kelimesi yüzünden parlamento kararları çıkararak ilerleyebildik, ne Asala’ya diplomatlar feda ederek, ne de diplomasinin ılımlı diliyle... Ne zaman ki Hrant vuruldu, (keşke onun ölümüyle olmasaydı) toplumda büyük bir vicdan ittifakı oluştu.

Adaletsizliğin, aynı temellerden beslenerek bugünümüzü de esir aldığına, bugünümüze de zulmettiğine canlı tanıklık ettik. Kaldırımdaki kanı temizlemekle vicdandaki tortuların süpürülemediğini gördük. Suçlunun yargılanmasının önemini kavradık.

O halde, adil hafızadan bahsedebilmek için, öncelikle bugünümüzdeki adaletsizlikler karşısında ittifak edebilmeli, bugün hala deşildikçe kanayan yaralarımız için birbirimize merhem olabilmeliyiz. Sargılı hatıralarımızı paylaşabilmek ve birlikte çoğalabilmek için, adil hafızanın ilk gününü birlikte ilan etmeliyiz. Gelecek için bugünümüzden kurmalıyız adil hafızayı. Vicdanlarda.

Süleyman Seyfi Öğün’ün söylemiyle ‘hakkıyla unutmak’ belki ancak o zaman mümkün olacak. İnkâra ve unutmaya dayalı büyük suçlarla ilgili bir toplumsal yüzleşmenin daha imgesel, daha sırlı bir biçimde gerçekleşebileceği boyutlar da var. Birlikte yas tutmadan, sevinmeden, hüzünlenmeden... Hrant’ın azmettiricilerini yargılamadan... Hakkıyla unutmaya başlayamıyoruz... Adil hafızayı oluşturamıyoruz.

Vicdandan çıkalım, devlete bakalım biraz daha... Biz, özür dilemeye giden yolda düşe kalka ilerlerken, devlet ne yapmakta?

Tıpkı faili meçhuller, suikastler, tehcir ve talanlar gibi, Alevi katliamlarının kıvılcımını çakan elin de aynı olduğunu itiraf etmekte bugün emekli resmi yetkililer. Kontrgerilla faaliyetleri, özel harp dairesi marifetleri ve devletin bilgisi dahilinde kurulmuş başka yapılanmaların toplumda infial yaratan pek çok olaydan sorumlu olduğu bugün faillerin itiraflarıyla ortaya çıkmış durumda: 6 7 Eylül olaylarını, azınlıklara yönelik provokasyonları, rahip cinayetlerini, Hrant cinayetini, kanlı 1 Mayısları, Gazi olaylarını, Çorum, Maraş, Madımak, Bahçelievler katliamlarını, 80 öncesi ve sonrası devam eden faili meçhul siyasi cinayetleri organize etmişlerdi. (Bu kanlı mühendislik çalışmaları olmasa geriye ne kalacaktı sorusunu sormak istemiyorum.)

Kürtleri katleden, yargısız infaz eden, kaybeden illegal devlet yapılanmaları, savaş rantiyeleri, nemacılar... Bütün bunların mafya ve devlet ile deşifre olan ilişkileri artık bilinmeye başlamışken... Faili meçhul binlerce cinayet ve katliamın farklı konjonktürlerde birer ‘operasyon’ kıvılcımıyla ateşlendiği ortaya çıkmışken... Yalnızca bu kışkırtmalara kapılan ve katliam yapan tarafların (sivil halk) vicdan muhasebesi yapıp özür dilemesiyle hiçbir yere varamayacağımızı idrak etmemiz gerekiyor. Devletin provokatörlerini yargılaması gerek,

Devletin özür dileyebilmesi için önce kendi içini kemiren, çürüten, kanatan zorbalardan kurtulması, onları yargılaması şart. Bir kez daha, Ermeni özüne giden yolda, Kürtler,

Aleviler, başörtülüler vesaire... Tüm mazlumlar var. Ve bu mazlumları çeşitli korku söylemleriyle birbiriyle tarih boyu çatıştırmayı beceren bir el var. Belki bin parmaklı! Onu adaletin terimleri içinde kalarak bükebilmek gerek.

Çünkü bugünümüzü de esir almış durumda Türk Kürt çatışmalarını organize ederek, en kritik günlerde barış pazarlıklarını sabote ederek, en vicdani bağlamda söylem geliştirenleri hedef göstererek... Devam ediyor provokasyonlarına.

Komşularımızın sargılı hatıralarıyla buluşmadan... Gecikerek de olsa, sembolik bir pansumanı birlikte yapmadan... Kendi merheminden ödünç vermeden onlara... Bu kirli el'in operasyonlarını durduramazsak, bireyin vicdanından devletin resmi diline, adil bir hafıza kuramayız. Kirli el'in bileğini kırmadan, bahsedemeyiz adil hafızadan... Yarım kalmış vedalarımıza ortak kelimelerle evrensel bir ses veremeyiz.

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü vicdanım var. Ve hepimizin vicdanında adaletsizliği ölçen ortak bir birim mevcut.

Özür dileyen vicdanı olandır. Hakikati adalet ile tartabilecek kalbi olandır. Bu anlamda devletlerin birer aygıt olarak özür dilemesi ancak siyaseten mümkün. O halde özür dilemek ile vicdan arasındaki bu -doğrudan- ilişkiyi biraz daha derinleştirelim. İlk bölümde aidiyet duygusundan bahsederken 'ilk ev' örneğini vermiştim. Bunu biraz daha geliştireyim...

Gerçekte nereye ait olduğumuzun keşfi, kendimizi bilmeye giden yoldur. Bu 'yolda olma hali', durağan ve sabit bir varoluşu değil, her an değişim içinde olan, 'canlı' bir varoluşu gerekli kılıyor. Belki, aidiyet ihtiyacımızın temelinde, bu yolculuğun kendisi vardır diyebiliriz.

Etrafımızdaki her şey, kendi yörüngesinde yolculuğunu sürdürüyor. Yörünge imgesi, ilk bakışta bir tekrar duygusunu çağrıştırabilir. Ama hiçbir varlık, kendi yörüngesini arşınlarken bile, tekrara düşmez. Güneş, her akşam farklı batar. 'Aynı' görünendeki bu biricikliği hissetmek, bize, yolculuğumuz boyunca bir çerçeve çizecektir. Kainattaki her şeyin birbirinden farklı olmasından kaynaklanan, son derece geniş bir çerçeve bu: Yaratımın sonsuz oluşuna bir giriş niteliğinde.

Eğer ölüm gibi bir gerekçeyle yok olmak mümkün olabilseydi, sonsuzlukta bir gedik açılacak, yaratım kesintiye uğrayacaktı. Bir boşluk oluşacaktı kainatta. Semada dört parmak boşluk oluşursa, varlıkların var olma prensibi alt üst olurdu. Ne denge kalırdı, ne yörüngeler, ne de her gün aynıymış gibi görünen günbatımları. Hatta dahası, varlıkların biricikliğinin tezahürü de bozulurdu.

'Yok olmak' imkansız ise, ölümün bir yok oluş değil, devam ediş hali olduğunu fark ettiğimizde ne olacak peki? Başa dönelim: Aidiyet hissimiz, yani 'yolda olma hali'miz genişledikçe genişler. Buradan 'ora'ya varoluşun tüm hudutsuzluğu içinde, an'ın sonsuzluğuna açılırız. Sonsuzluk, içimizde mevcut olduğu bilince kavuşur. Nedir o bilinç?

'Kainatta bulunma', var olma bilgisi. 'Burada' varolmamız, hakikatin vücut bulmasıdır bir bakıma. Vücut bulan mevcut olur. Mevcud olan, kendi varoluş bilgisini vücuda getirendir, yani vaciddir.

Vicdan ise bu bilginin yerleştiği mahal, adalet kavramının içimizdeki ölçüsüdür. İyi ile kötüyü kaçınılmaz olarak ayırt edendir. (Üstü çeşitli kılıflarla örtülse de, daima vicdan oradadır.)

Varoluş bilinci, yani burada mevcut olma nedenimiz, başkasından aktarılarak veya ders kitabından öğrenilerek oluşturulamaz. Çünkü zaten ‘vacibdir’; yani kendi kendisiyle varolandır. Ve ancak bir vecd haliyle (kendini kaybedercesine aşka dalma haliyle) yol alır vicdanımızda.

Vacid, vücud, vecd, mevcut, vicdan... Bu kelimelerin köklerine indikçe, bize ‘buradan ‘ora’ya izdüşümlerini gösteren boyutlarını da açacaktır yolculuğumuzda.

‘Vacib-ül vücud’ ise, varlığı lüzumlu olan Tanrı, vacid de O’nun sıfatlarından. Yani hakikatin vicdanımızdaki yansımalarına bakarak, vicdana seküler bir ifadeyle, ‘Tanrı’nın içimizdeki evi’ diyebiliriz.

(Yaklaşımımı netleştirmek adına, ifademi somutlaştırmak için bir parantez açayım: Tanrı bizim dışımızda, geçmişimiz veya geleceğimizde değil, bizimle ve şu anımızda. Böyle baktığımda: O’nun rehberliğine aklımızı teslim etmekten bahsetmek anlamsızlaşıyor, Aydınlanmacı yaklaşımın sandığının aksine. Aklımızı O’ndan emanet alarak kullandığımızı fark ediyoruz. İrademizi de. Vücudumuzu da... Aynı anda birbirini birbirinde gerçekleştiren hakikatler gibi. Var olan her şey, hem O’ndan. Hem de her şey zaten O! (Böyle bakmak, Tanrı’yı vicdana hapsetmekten de beni koruyor.)

İçimizdeki ev ‘buradan ‘ora’ya, tüm varoluş bilincini kuşatan Tanrı’ya aittir diyebilirim artık. Diğer her şey gibi... Bir daha başa dönelim: Sonsuz yaratım prensibi uyarınca, insanda ait olma hissi evrenseldir. Ucu sonsuzluğa açılan bir ‘içsel ev’le ilahi bağlantımız kesintisiz olarak sürmektedir çünkü.

Evrensel bir sıladır bu; sahip olma değil, ait olma bilinci. Bir nevi ilahi hüznün. Ve bir nevi ilahi komedi. ‘Ora’sı, şu anın içinde mevcuttur, bizimle birlikte, ‘burada’, evimizde... ‘Cennet’ten ne kadar düşersek düşelim, ‘ilk ev’ ile irtibatımız hiç kesilmiyor. Düşüğümüz her katta bu ev genişliyor, çünkü an’ın sonsuzluğundaki mevcudiyeti, iyi ile kötüyü ayırt edebilen ve nihai olarak ‘iyi’yi kuşatan vicdanımızda hiç kesintiye uğramıyor.

Vicdanın tıpkı hakikat gibi aşkın bir boyutu olduğunu düşünüyorum bu yüzden. İnsanın varlığını birey olmaya indirgemekten, beşer olarak tanımlamaktan daha açık uçlu bir boyutu var vicdanın. Aklı da, iradeyi de, kaderi de, adaleti de, kalbi de, aşkı da içeren. Parçalanamayan... Ayrıştırılamayan... Ve: Mazlumdan özür dilemek, bu bağlamda, insana Rabbiyle ilişkisini yeniden hatırlatan bir eylem.

Dünya parlamentolarında Ermeni tehcirine verilecek adın soykırım olup olmadığı, devletlerarası hangi siyasi pazarlıklar için yıllardan beri kullanıldığı, diasporanın oylarının nasıl dağılacığı veya bunun üzerinden Türkiye ve Ermenistan’da siyaset yapan partilerin nasıl oy alacağı daha sonraki meselelerdir bu anlamda.

“Peki Ermeniler de bizi kesti, biçti, arkadan vurdu. Onlar bizden özür diledi mi?” Sorusu insanı yeniden kendi zaaflarına tutsak eder. Rabbinden uzaklaştırır. Belki hiç dilemeyecekler. Onların da haksız yere aldığı canlar hiçbir zaman insan vicdanında aklanmayacak, zaman aşımına uğramayacak. Ama tüm bu ‘realite’ vicdanı olan tek yaratık insan için bir hakkaniyet ölçüsü olabilir mi?

Bazı zorbalara beni mazlum ettikleri için özür dilemediler diye ben de mazlumlar adına özür dilemezsem nasıl duracak zulüm? Nasıl adalet bekleyeceğiz? Hangi dille talep edeceğiz adaletin dilini? Zalimlerin diliyle mi? Mazlumun dilini benimserken, onu kimliğinden bağımsız olarak tahayyül etmeyi becerebilecek miyiz peki?

Batılı devletler, (halklar demiyorum) bugün Gazzeliler’e yapılan zulmü -antisemitizmin tuzaklarına düşme çekincesiyle- kınamakta zorlanıyor. Çünkü Batı’daki resmi genel kanı,

Yahudilere yapılan soykırım yüzünden henüz doğmamış tüm İsrail vatandaşlarının peşinen mazlum ilan edilmesine dayanıyor. Peşinen mazlum doğmak, tıpkı peşinen günahkâr doğmak gibi, mutlaklaştırıldığında: Suç potansiyeli de artıyor.

Kendine hep aynı aynadan bakmaya başlıyorsun. Kassam füzelerine maruz kalan İsrail devleti, orantısız güç kullanma hakkını kendinde bularak, “hareket eden her canlıyı vur” emrini verebiliyor mesela vatandaşına.

Hep aynı öteki’nden bakıyorsun kendine, evet: Bu, kendini mutlaklaştırmak demek. Dondurmak, taşlaştırmak... Değişimlere, izafiyete kapamak demek. Pişmanlıklara, özörlere tahayyülünde yer açmamak demek. Aynı zamanda sana zulmeden suçlunun da ceza çekse, pişman olsa bile suçu olmaktan kurtulamaması demek. (Cezası çekilmedik suç, Tanrı katında bile yoktur üstelik!) Putlaştırmak demek kendini. Devletleri faşizme götürür. İnsanı da...

Kendi topraklarında yaşayan tüm Ermenileri çeteci, katil ve hain; tüm Rumları işbirlikçi ve düşman, tüm Yahudileri başkalarını sömürerek zengin olan ‘yabancı’lar olarak görmek de faşizmin -mutlak kibrin- dilini çoğaltıyor... Onları şeytanlaştırdıkça, kendini daima mazlum görüyorsun... Bu bakışla adaletin tecelli etmesi mümkün müdür?

(Almanya’da “soykırımcıların torunu olmaktan bıktık” diyenler buna bir örnek. Ben karşılaşmadım ama Ceyda Karan’ın bir yazısında okumuştum: Ermenistan’da da “artık mağdur olmaktan sıkıldık” diyen genç kuşakların ortaya çıkması, benzer bir örnek.)

Hep mazlum olmak... Özellikle soykırımdan, katliamdan geçmiş halkların çok içselleştirdiği bir bakış... Kendindeki hataları, suçları görmez olursun. Ve ötekine de kendi mazlumiyet aynandan baktığın için, onda hep aynı zalimi görürsün. Mazlumiyetin mutlaklaşması! Bu da yine tersinden kibre dönüşebiliyor.

Yukarıda da belirttiğim gibi, bazı Ermenilerin, özür dileyenlerin kaleme aldığı yetersiz metni gerekçe göstererek veya özürün terminolojisine takılarak, özrü kabul etmemelerine bu yönden de bakalım.

Beceriksiz de olsa, senden dilenen özrü kabul etmek istememenin çeşitli nedenleri olabilir. Mesela kabul edersen, Vamık Volkan’ın dediği gibi, artık mağdur olmaktan başka bir kimliğin olacak. Ve bu kolay değil, hazır olamıyorsun buna bir türlü. Mağduriyet bilinci insana haklı olma tembelliğini getiriyor. Mağdur olmak daha kolay. Alışıldık...

Özrü kabul etme makamındaki Marc Mamigonian’ın sıraladığı bütün endişe ve eleştirileri son derece yapıcı bulup kabul etsem dahi, onun bu bireysel özürleri kabul etmeme gerekçelerinin hiçbiri, benim (bizim) özürümüzden daha ‘somut’, daha ‘canlı’ gelmiyor bana.

Örneği biraz açalım. Metinde soykırım kelimesi kullanılmadığı -ve onun yerine ‘Büyük Felaket’ denildiği için- aslında Türkiye devletinin inkâr politikasını -biz imzacılar iyi niyetli de olsak- meşrulaştırdığımızı söylüyor Mamigonian. Sahiden de olabilir. Bunu duyana dek hiç düşünmemiştim. Ama bu yaklaşım, özrü tek bir boyutuyla canlı tutuyor kendi aynasında. Karşındakinin niyetini tanımlamak gibi üstten bir üslup da ister istemez bürünüyor özrü kabul etmeme nedenlerini açıklarken.

Mamigonian, özür metninde, özür dileyenlerin niyetinden şüphe etmese de, bir siyasi çıkara ya da devlet politikasına malzeme olma hali buluyor... Bir metin bütün bunlara alet olsa dahi, onu imzalayan tek tek insanlar değil midir? Can taşıyan, vicdan taşıyan varlıklar. (Ölü metin değil!) Özür, bu anlamda, siyasetin ve devletler politikasının çok ötesinde, kendi aşkın ve içkin boyutlarını sergiler. Bunu ‘okumak’ lazım...

Özrünün ne işe yaradığını sadece özrü kabul edecek belirlemez kuşkusuz. Özü dileyen de tek belirleyici değildir. Jean Marc Coicaud'nun işaret ettiği gibi, hata eğer çok ciddiye, özür dilemek daha fazla kıymete biner, tabii özrü kabul etmek de o oranda zorlaşır. Coicaud, özürü kabul etmeyi zorlaştıran bir başka etmeni de belirtiyor: "Asıl özür dilenmesi gerekenlerin artık hayatta olmadığı gerçeği." Tabii, özrü kabul edecek yeni kuşaklara karşı özür dileyenler tarafından yeterli empati yapılamıyor. Ve yine tabii, geç gelen özür, sahiden de özür olmayabiliyor.

Bence özür önce ilk adımı atanındır. Yani onu dileyenin niyetidir. Niyetimin 'sarih' olup olmadığını anlamak için: Kendini mazlum olarak mutlaklaştırmadan bana bakman gerek! Eğer kendi mazlumiyetinin çeperlerinden bana bakacaksın hep, beni de senin zalimin kılarınsın sonsuza kadar! Hiçbir zaman buluşamayız.

Ve sen de, benim içtenlikli özrümü kabul etmediğin sürece: Adaletsizliğin sürmesine istemeden de olsa katkıda bulunmaya devam edersin! İlk adıma karşılık vermek, zulmün azalmasına giden yolda, olumlu bir çabadır halbuki. Seni de kendi içinde büyüttüğün nefretten kurtarır, arındırır.

Burada Mamigonian'ın yine haklı gerekçelerle söylediği ama gerçekle tam örtüşmeyen bir durumu daha paylaşmakta yarar var: Özür metninde soykırım kelimesi kullanılmadığı için, bazıları bu özrü yeterli bulmamış olabilir. Gelgelelim, özür, öncelikle özrü dileyenlerin hakikate giden yolda niyetlerini kayda geçirmek içindir: Metinde bu kelime kullanılmamış olduğu halde, Türkiye'de bu özür kampanyası baştan sonra sadece bu kelimeyle (soykırım) anıldı. Eleştirildi.

Özür dileyenler 'soykırım piçleri' ilan edildi. 'Hain' ilan edildi vesaire. Ve ne tuhaftır ki, soykırım kelimesi, bu özür kampanyasından sonra önüne eklene gelen 'sözde' kelimesinden de kurtuldu! Artık kimse 'sözde' kelimesini kullanmıyor. Dil, doksan yıl sonra kendiliğinden dönüşüverdi! Sosyolojik olarak bakıldığında, Ermeni kelimesinin özellikle Anadolu'da gündelik konuşmalara girmesi de bu döneme rastlıyor.

Özür dileyenlerin her türlü iftirayı göze almaları da niyetin 'sarih'liği olarak okunabilmeli elbette. Mamigonian da bunu bir bakıma teslim ediyor ama tereddütleri var. Özür dileyenlerin kendilerine çok fazla odaklandıklarını ve özür diledikleri kişilerin bunu nasıl algıladıklarıyla hiç ilgilenmediklerini belirtiyor. Yine haklı. Ama: Bu tutumumuzun bir ilk adım olduğu da düşünülürse bunun ne kadar kaçınılmaz, neredeyse doğal olduğunu hissedebilir. Kendimize dönüktük, çünkü suçlu olmadığımız veya belki net biçimde suçluluk da duymadığımız halde özür dileyebilmemizin ne anlama geldiği üzerine aramızda tartışmalara boğulmuştuk!

Nihayetinde zalimle özdeşlik kurduğumuz için değil, mazlumla özdeşlik kurduğumuzu göstermek için bir niyet sergiledik mazlum kardeşten özür dileyerek. Elbette önce kendi dilimizde (kendi aramızda) duymak isteyeceğiz bu kelimelerin nasıl yankılandığını. Önce kendi yüzümüze nasıl yansıdığını görmek isteyeceğiz. Bundan doğal ne var! (Bu boyutuyla, bu kampanya sanırım 'Ermeni kardeş'lerden önce kendi aramızda kardeş olabilmeye yönelikti!)

Bir kez aynadaki görüntümüzle barıştığımızda, Taner Akçam'ın dediği gibi, yüzümüzdeki kara noktaları görmeye başlama aşamasına geçmeliyiz. (Henüz geçemedik.) Yoksa aynaya bakabilmenin getirdiği rahatlıkla, bir zaman sonra bu sivilce dolu yüze hayranlık duymaya da başlayabiliriz. (Hep aynı kendi!)

Daima haklı olmak için çok çabuk, çok kolayca gerekçeler buluyor insan. Karşındakinin de hep haksız olması o kadar kolay. Bu durumda hakkı sadece kendine izafe etmiş olursun. Daima haklı olan, kendinde bir üstünlük, bir güç görür. Kendine bu gücü vehmettiğinde

aslında “hak da yok” demiş olursun. Çünkü hak hiç kimsede mutlak değildir. Ölçünü kaybedersin. (Bu yüzden haklı olmanın hudutları var. Olmalı...)

Doğrudur, tahakkümü arzulamak gibi bir dürtüyle geliyoruz dünyaya. Ama zorbalığın tamamen reddedilebilir oluşu evrensel bir değer. Kaldırımın ortasında ensesinden adam vuranın hangi güce boyun eğdiğine bakalım. Onun ne kadar okumuş olduğunu veya ne kadar güçlü bir ideolojinin savunuculuğunu yaptığını değil, erdemlerini adalet terazisinde hangi birimle tarttığına bakarız. Okullarda okutulmaz. Stratejik hesapları tutulamaz. Ancak içimizde varolan ve hiç kimseden öğrenmediğimiz bu bilgiye tüm gücümüzle yöneldiğimizde tahakküm arzusunun ötesine geçebiliyoruz. (Vicdanın vecd ile içimizde yankılanan sesi!)

Tahakkümü, işgali ve dünyadaki sömürü düzenini anlayabilmek için, Dostoyevski'nin dediği gibi insanın önce kendi içine bakması gerekiyor. Buradaki ilk ölçü niyet değil mi? Bir iç bilgi. İç ses olarak...

O halde, halkayı tamamlayayım: O iç bilginin metafizik ipi, Rabbin bilgisi değil mi, ifade etmeye çalıştığım inanç bağlamından bakıldığında... Mümince (emanet aldığım bilginin sorumluluğuyla) yaşamaya çalışan biri olarak, özür dileyenlerin niyetinin muhatabı, aslında ‘her şeye şahit olan’dır diyorum ve bu özrün daha aşkın bir boyutta adalet tesis etmedeki rolünde her birimize tanıklık edeceğini hissediyorum. Ezelden ebede devam eden (dünyevi saatlerle son bulmayan) ilahi zamanda... (Çünkü o ilahi zaman şu an’ımızda mevcut.)

Yaptıklarımızdan sorumlu olduğumuzun bilinci bize niye verilmiştir? Neden suç ve cezayı bilen bir vicdan ile geliyoruz bu dünyaya? Vicdanı kendi ellerimizle yapabiliyor muyuz? İlk vicdan’ın örneği var mı elimizde? İmal edebilir miyiz sıfırdan bir vicdan?

Hayır! Çünkü vicdan, hepimizde var olan, bizim yapmadığımız, bizi aşkın boyutlarımızla temaslandıran bir mahal! Kalp ile irtibatlı. İnsanın kalbi ile Rabbi arasında sırlı bir ses.

Böyle bakıldığında, eylemlerimizin ardındaki niyetimizi bilmek gibi bir maharet şuna yarar: Vicdanımızda onu tartmaya. Ve eylemlerimizden sorumlu olmaya...

Kötülükle aramıza mesafe koymaya başlarız böylece. Kötülüğün mutlak olmadığını, ona teslim olunmayabileceğinin bir kanıtı da budur. Onun geçici -arızı- olduğunu idrak ederiz. Bu aynı zamanda iç özgürlüğümüzü verir bize. “Kötülük ve ben aynı bir ve aynı şey değilim” deriz. “Kötülük var. Ama ben onu seçmeyebilirim! Seçmişsem de ondan vazgeçebilirim!”

İnsan düşmanını, kendi yaptığı bir tanımla hain veya zalim olarak kurguladığında kötülüğün mutlak olduğuna inanması gerekir. Ama asıl, tam da kötülüğün mutlaklaştırılmasıyla şeytanlaşmıyor mu zaten bütün ötekiler? “Katlı vacip” hale gelmiyorlar mı? (“Filistinliler ilkeldir, gericidir, yok edilebilir! Ermeniler zalimdir, hepsi katledilebilir. Iraklılar bizi vuracak, önce biz onları vuralım! Kürtler teröristtir, ezildikleri palavradır!..” Gibi)

Vicdani olan hiçbir şeyi kategorize edemiyoruz. O kategorileri oluşturabilmek için yaptığımız her tanım nispidir ve bizi vicdanın ölçüsünden uzaklaştırıp kendi ideolojilerimizin, tahlillerimizin görüşlerimizin doğrulanması çabasına hapsediyor. Oysa hakikatin menşei bunlardan bağımsız. Ve hakikat (içinde hakk olan) vicdanımızda sabit olarak mevcud. Değişenlerin ardındaki değişmeyen, insana ait işte bu hakikat bilgisi. Vicdanımızın bizden bağımsız olarak işittiği...

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü 'bir daha olmasın' demek için gelecek kuşaklara miras bırakacak bir inkâr dili değil, bir tövbe dili geliştirmeliyim.

Bunu ifade edebilmek için öncelikle kötülük, suç, günah gibi kavramların vicdanımdaki karşılığından bahsetmem gerek...

Herkesin kötülük tanımı farklı. Hepimiz aynı şeylere kötü demiyoruz. Ama iyilik tanımında daha fazla mutabıkız. Merhamet, vericilik, diğerkamlık... Gibi... Beni ilgilendiren, bazı kötülüklerin şık bir ambalaj içinde iyiymiş gibi sunulabilmesi. Özellikle soykırım, katliam, tecavüz gibi zorbalıklarda, hafifletici sebepler, çarpıtma, karalama kampanyaları, ideoloji, korku ve endişeler devreye sokulabiliyor ve giderek içselleştirilen bir inkârcılıkla, kötülük meşrulaştırılıyor.

Kötülüğün bu kadar başıboş ve tanımsız bırakılması, onun giderek yaygınlaşmasına da yol açıyor. Ölçüsünü kaybettikçe, günah ile olan ilişkisinden de kopuyor. Bazı suçlara da suç demiyoruz bu yüzden.

Günahı ortadan kaldırdığınızda, suç tanımına girmeyen nice suç işlersiniz ister istemez. Yolda bulduğunuz bir parayı gönül rahatlığıyla kendinize harcarsınız mesela. Sirayet eder kötülük. Bilmediğiniz hücrelere yayılır. Fark etmezsiniz. (Hakkıyla kazanmadığım bir parayı kendime harcamak yerine, onun nasıl kazanıldığını bilmeyen birine yardım olarak verebilirim. Bu benim günah ile kurduğu ilişki üzerinden geliştirdiğim ölçü.) Kötülüğün ölçüsünü belirlerken günah kavramına gönderme yapmamız gerekiyor. Çünkü günah, vicdanımızda bir sestir!

Kişinin yaptığı şeyin yanlış olduğunu vicdanında hissetmesi, sezmesi... diyelim, en seküler tanımla. Suçunu ancak kendi nefsinde bildiğinde başlar günah.

Ermenilere karşı yapılanların aslında devlet eliyle değil, vicdanlı bir varlık olan insanın eliyle yapıldığını, pişmanlık duyanların tövbesinin işitilmediğini, işitilmediği sürece de suçların tekrar tekrar işlendiğini, vicdanın üzerini kat kat örtülerle örtüldüğünü fark edemez hale gelmişiz. Kürtlere, Alevilere, azınlıklara ve Müslümanlara yapılan zulümlerde de suçlular cezalandırılmamış. Vicdan, yukarıda anlattıklarımın sonra, rahatlıkla anlaşılacağı üzere, -daha geniş ve kapsamlı bir zaman boyutunda- ceza çekmeyi ister.

Cezalandırılmayan suçlular, bizim memleketimizde her kuruma sızdı ve bizler kötülüğü içselleştirdikçe toplumsal meşruiyet kazandırdık onlara. Pişman olup tövbe etmelerinin yolu da tıkanıp. Kendilerinin suçlu olduğuna kendileri inanmıyor artık. Yargılanmadıkça masum olduklarına ikna oldular. Hannah Arendt'in dediği gibi, herkesin suçlu olduğu bir yerde artık kimse suçlu değildir...

Ceza -çekilse de çekilirse de- yetmez, çünkü vicdanında hakikati bilirsin. O vakit tövbe giriyor işte devreye. Elinle, vücudunla... işlediğin bir suç, kalbinden pişman olarak temizleyebilirsin. Nedir bunun ölçüsü? Bir daha yapmamak. Sahih bir niyet demek tövbe. Bunun için de gidip bir din görevlisine günahını anlatman gerekemeyebilir.

Biraz da bu topraklardaki inanç pratikleriyle ilişki kurarak söylüyorum. Günahı vicdanında bilmek, onu gidip bir rahibe anlatmakla kurtulabileceğin bir eylem değil. Evet itiraf edince rahatlarsın. Fazlaca rahatlarsan, pişmanlığın geçici olabilir. Bir daha suç işleyebilirim dersin. Nasılsa yeniden günah çıkarıp arınabilirsin. (Seni dinleyecek o din görevlisi seninle Rabbin arasına girerek o 'sırlı alan'ı boşaltıyor önce. Sonra o senin yerine, Yaratan'dan bağışlama diliyor.)

Defalarca özür dileyen suçlar da işleyebilirsin böyle. Birisine anlatarak değil, bir daha yapmamakla eyleme dökülür ancak pişmanlıklar. Arınma böyle gerçekleşebilir. Vicdan ile Tanrı arasındaki ilişki daha güçlüdür, itirafın ile onu dinleyen din görevlisi arasındaki ilişkiden. Karşındakine doğru yayılmak değil, kendi derinliklerine doğru dikeyleşmektir tövbenin metafiziğiyle ilişki kurmanın yolu.

Karşınızdakine anlattıkça, vicdanınızda bildiğiniz ve yankısını size duyurmakta olan günah sizin için bir resmiyet kazanır. Yeni şahitler eklendikçe de geniş zamana yayılır günahınız. Başkalarının gözünde de meşruiyeti artar, sirayet eder. Ondan kurtulayım derken onu üzerinize daha güçlü bir biçimde giyer ve giydirirsiniz.

Rabbimizle 'yüz yüze' karşılaşmak (O'na yakarmak) yerine bir başkasının yüzüne karşı yaptığınız her itiraf günahı mutlaklaştırıyor. (İlk günah!) Bu durumda toplumdaki suç oranı da artıyor.

Peki suç ne olacak? Onu da itiraf etmeyelim mi? Onu saklamak daha büyük suç değil mi? Diye sorduğumuz an, işte tam da bu an, üzerinde anlaşacağımız bir ölçüsü olduğunu fark edeceğiz suçun: Vicdanımızda onu tartacak ortak bir birim mevcuttur. İşte bu idrak, bir önceki bölümde anlattığım gibi, aynı zamanda günahı vicdanda bilmek demektir bana göre.

Artık başka bir din adamı ne yapabilir ki sizin yerinize? Gidip kendini sizin günahlarınıza kefaret olsun diye çarpmıya gerdirmeyeceğine göre?

'İlk günah' kavramına gelecek olursak... Fıtratında (asli tabiatında) günahkârlık olduğuna inanmak insan vicdanıyla bağdaşmıyor bana göre. Bugün günah kavramının kıyılarımızdan çekilmiş olması, inananlara bağışlanma umudu bırakmamasındandır. Çünkü günahım ne kadar büyük olursa olsun, bağışlanabileceğimi anlamam büyük bir umuttur. Yeniden ayağa kalkmak, insan olmak ve evlatlarımızı daha insanca yetiştirmek için...

Umutsuzluk ise -günahkâr doğmak ve hep günahkâr kalmak- beni kötülüğe itiyor, suça aşına hale getiriyor. Hatta zaman zaman zorbayla özdeşleşecek hale bile geliyorum! (Çocukların sanal ortamda oynadığı bütün o 'killer' oyunlarını düşünelim!)

Hiçbir zaman arınamayacağınız kadar günahkâr olduğunuza inanırsanız, bir gün artık günaha -Tabii Tanrı'ya da- inanmaz hale gelirsiniz. Ve günahından kurtulan suç daha da büyür. Yaygınlaşır.

Adem ile Havva ilk suçu işlediklerinde, günahı vicdanlarında bildikten sonra, (ancak kendi içlerinde kodlanmış o hakikat bilgisiyle) pişman olur ve tövbe ederler. Allah onların tövbesini kabul eder.

İnsan günah işleyerek dünyaya düşmüş, ama tövbe ederek insanlaşma yolculuğuna başlamıştır. Şöyle diyorum: Hayır, günahkâr değiliz asli tabiatımızda. Ama her birimiz suç işleyebilir haldeyiz.

Ve: Ancak hiç kimsenin mutlak günahkâr olmadığını kabul edersek, herkesin suç işleyebilme ihtimalini teslim edebiliriz!

Sadece ama sadece bu durumda suçu ve günahı birbiriyle ilişkilendirir ve mutlaklaştırmaktan kurtuluruz. Sabitleştirmekten kurtuluruz. Yukarıda dediğim gibi, kötülük mutlak değil arızı. İyilik mutlak.

Bu yaklaşımı da yine inancım üzerinden ifade etmeye çalışayım: Sufilerin çok tekrar ettiği bir ayettir: Allah'ın bağışlayıcılığı (rahmeti), gazabını geçer. Her şeyi, tüm varlıkları kuşatır. İşte bu prensip gereğince de insanı asıl bağışlayacak olan bir başka insan ya da din

görevlisi değil, Rabbi'dir. (İnsanın kalbiyle Rabbi arasında ne olduğunu din görevlisi bilemez. Kalbe ait sır ise bozulamaz!)

Adem ile Havva'nın tövbesi, Allah'ın rahmetinin gazabını geçeceğine bir işarettir bana göre. Suçlular 'buradan ora'ya cezasını çekmektedir ve artık cezası çekilmedik bir suç kalmadığında, her şey sonsuz rahmete ulaşmaktadır. Umut burada bence. İnsan olma, insanlaşma umudu...

Bir şey daha var: Sonsuz rahmet, ruhun ölümsüzlüğünü gerektiriyor. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmayan bir insan, Dostoyevski'nin kahramanı Ivan gibi, kötülükten başka seçeneğin olmadığını ileri sürmek zorunda kalır. Bu büyük bir çaresizlik.

Ruhun varlığına inanan biri ise iyiliğin varolduğuna, hatta iyiliğin bu sebeple daha kalıcı, daha yerleşik bir niteliği olduğuna varır. Rabbiyle ilişkisini kurarken Tanrı ile şeytanın iki zıt güç olmadığını, iyilikle kötülük arasında bir derece farkından daha fazla bir fark bulunduğunu kavrar.

Şeytanı da yaratan Tanrı'dır der! Dolayısıyla O'nun emriyle hareket eden şeytan O'nun zıddı olamaz. Şeytan bizi bağışlayacak olan yegâne merciinin (Tanrı'nın) rahmetini anlayabilmemiz için vardır! Kötülük de. Kötülüğün olması suç değildir demiştim. Onu seçmek suçtur asıl olarak.

Toparlayayım: Eylem değil niyettir bana göre pişmanlığın ilk ölçüsü. Sonra bir daha yapmamak gelir. (Tövbe.) Yani özürle iyice yaklaşılır. Adaletsizlik ister benden ister karşımdakinden gelsin, onu durdurma çabasıdır özür. Niyetin eyleme dönüşmüş ilk hali... Öteki'ne duyduğumuz merhametin kapılarını aralar. Sonra da Allah'ın insana duyduğu rahmetin. (Saf niyetle gelen özrü kabul ettiğinizde, O'nun bir isminin insandaki tecellisi gerçekleşmiş olur!)

Anlamaya açılır kapının bir kanadı. Diğer kanadı ise affetmeye. İnsan affedebildiği ölçüde kendisinde özür dileyebilecek ne çok şey olduğunu fark eder. Benim için de bu durumda özür dilemek bir davet olur. Anlama niyetimi gösterir. Ancak anlayabilen atar ilk adımı.

Özür dilemek anlamaktır. Anlamak tahakküm içermeyen bir kuşatmadır. Kucaklaşmadır. Günahları örter. Anlamak ise affetmektir bir bakıma.

Affetmek de bir hiyerarşik üstünlüğe gönderme yapabilir tabii. Bu yüzden her bağışlamanın bir 'bağışlanma imkânı' sunduğunu görecektir 'temiz' bir niyet isterdim, özrü kabul edecek olan için. Özrü kabul edecek olan mazlum'un, kendini hiyerarşik üstünlük konumunda bulmamasını dilerdim.

Nihayetinde suçladığın halkın özrünü kabul etmek hiç kolay değildir. Asıl suçluları ayırtırmadığın ölçüde tüm halk suçlu kalıyor. Ermeni arkadaşımın anlattığı gibi beraber olduğunuz her Türkten nefret ederek yıllar geçirebilirsiniz.

Ya da beni Erivan'daki Soykırım Müzesi'nde gezdiren rehberin anlattığı gibi, "Türkler zaten Yunanlılara da soykırım yapmıştı." "Türk imparatorluğu soykırım yapar" gibi toptan genellemeci şablonlar olur size miras kalan. Sonraki kuşaklara zehir içirmeye devam edebilirsiniz.

Benim buradaki ölçüm daha geniş: Mazlum, haklıyken bile özür dileyebilir. Gerektiğinde... Eğer zulüm bitecekse... Bir damla daha kan, haksız yere akmayacaksa... Mazlumken bile özür dileyebilirim. Şiddetin, tahakkümün, kaba genellemelerin, zulmün panzehiri budur. Bir vicdani reddeden bahsediyorum. Gandi'nin yaptığı gibi, İsa'nın yaptığı gibi... Metaforik olarak... Rahmete döndürür yüzümü...

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü her şeyin yerli yerine konması anlamına gelen adaletin tecelli edişinde her varlık şahitlik eder.

Kendine bir isim verilmiş ve anlamını buna nispet ederek kazanmış her varlık, insana bir emanet yükümlülüğü verir. İsimlerin 'sırrı'nı taşımaya yalnızca insan seçmiştir. İnsan, dünyada öğrendiği her ismin bir tecelli olduğunu kendiliğinden bilebilir. Her emanet 'canlı'dır artık.

Ölüme gitmenin trajedisini eğer bu dünyada bıraktıklarınız üzerinden hafifletmeye çalışıyorsanız, dünyaya defalarca dönmeyi bekleyebilirsiniz. Ya da ruhun canlı olmadığından hareketle, ölümü son nokta olarak görebilirsiniz. Her iki durumda da yine bu dünyayı 'varoluşun şahdamarı' olarak veya belki 'alemlerin anamerkezi' olarak yüceltmış, kutsamış, mutlaklaştırmış oluyorsunuz.

İnsanın varoluşundaki hikmetleri 'tek dünyalı' algılamak, buraya hapsetmek, alemlerle ilişkisine kör bırakıyor bizi. Varlıkların ilahi isimlerin dünyevi tecellileriyle durmaksızın -her an- vücuda geldiğini düşünüyorum:

Aynı anın içinde saklı bir 'mevcut olmama hali'nin de hakikate dahil olduğunu seziyorum. Ve ölümlü gelen 'küçük kıyamet'ten çok daha geniş, kâinatı kuşatan bir kıyamet şuuru da gelişmeye başlıyor içimde usul usul.

Kıyameti, yeniden ayağa kalkış, diriliş anlamında, 'yeni hayat'ın (ilahi zamanın) ilk günü olarak tasavvur ediyorum. Kıyam, ayağa kalkmak demektir. Bu yüzden adaletin tecellisinde bu dünyayı aşan, dünyevi hakikatimize aşkın kalan bir yan var. İlahi boyutu var adaletin. Tıpkı onu tartan vicdanın mahşeri boyutu olduğu gibi. (Ve varlığa çıkmış, hakikatiyle vücut bulmuş her şeyin kaynağıyla ilişkisinden ötürü ilahi bir boyutu olduğu gibi.)

Burada yine kendi yaklaşımımı netleştirmeyi deneyeyim: Yaratımın olmadığı, konu dışı kaldığı bir alemler bütünlüğünde, her şeyin 'ilk örneği'nin tesadüf eseri oluştuğunu kabul etmek gerekirdi. Yani 'tesadüf eseri'ne atfedilen kutsiyet, tesadüfü de vücuda getiren asli sebepten esirgenmiş olurdu!

Sebeplerin ardındaki ilk sebebe bağlanmayan her tesadüf, başıboş kaldığında ise varlıklar hiyerarşisi bozulurdu. Sahte ilahlara kutsiyet atfedilirse, insanın canı, cesediyle aynı şey olur. Evrensel nuru yok olur çamurun.

Tanıklık sona ermiş olur. Dolayısıyla adalet ve merhametin de tecelli etmesi imkânsız hale gelir. Hakikatin 'hakk' boyutu silinir. Haksız yere katledilmiş her canlıyla birlikte adaletin sonu geldi sanılır. Bu durumda: Hakikatten geriye ölü bir ten kalır sadece.

Büyük kadavralaşma!

(Soykırımların inkârı, katliamların meşrulaşması, pişmanlık ve tövbelerin, özürlerin gereksiz hale gelmesi, zulüm, çürüme...)

Peki adalet ile tanıklık arasında kurduğum bağda özürün yeri neresi?

Adem ile Havva'nın Tanrı'dan özür dilemesi (ilk özür) ve tövbe etmeleri (ilk ibadet) aynı zamanda bana ilk talebin O'ndan geldiğini imliyor. Bu talep bir anma. Bir zikir diyelim. İnsan neden varolduğunun bilgisine -tıpkı Adem ve Havva gibi- döndükçe, bu Rabbanî talebin 'aşk' olduğunu fark ediyor. İlk söz, ilk zikir Yaratıcı'dan bize doğru gelmiştir. Bir nefes olarak üflenmiştir ruha.

O'nun isimleriyle sıfatlanmış her varlığın canlı olduğunu işaret eder bu ilahi nefes bana. Hakikatte varolanın vücuda gelebilmesi aslında bu anmaya icabet edecek olan insanın hevesi, azmi, şevki ve arzusuyla mümkün! Yani aşkıyla...

İnsanın varolmayı seçmesiyle (kaderini seçmesiyle, sevmesiyle) mümkün. Rabbinden gelen ilk zikri işitmiş olmasıyla ve ona icabet etmiş olmasıyla mümkün.

Aşk: Rabkini bilmek! O'nu aşk ile bilmek ibadet. İbadet ise: Adem ile Havva'nın ilk özrü, ilk tövbesi!

Vicdanında bu zikri duymakla yükümlü tek varlık insan. Diğer varlıklar, isimlerin sırrını taşımayı istemedikleri için onlar yükümlü değil. Bu sırrı taşımayı insan yüklendi. O yükümlü! Aşkı bilmekle, aşka dönmekle yükümlü. Aşkı 'bir sevgili gibi' yaşamakla yükümlü...

Aşk prensibiyle, her varlık, her zerre ve atom parçacığı kendi varoluşunu gerçekleştirmeye devam ediyor. Kendi konuştuğu dilde, vaktin sonuna dek tanıklığını sürdürüyor. İnkârcıları, görmezden gelenleri, şüphecileri, bilinmezleri de kapsayan bir tanıklık bu. Hepimizi 'sevgili' paydasında 'canlı' tutan tanıklık. Ne olursak olalım, kimliğimiz, düşüncemiz, inancımız ne olursa olsun, tanıklığın kesintisiz sürmesine yol açan bir şevk, azim, bir arzu var hepimizde. Aşkın halleri var. Her şey, sevgili ile buluşmak için çırpınır duruyor, asıl kavuşma için.

Şimdi bunun adalet ile ilişkisini kurmak için, eşyanın esrarına dair çok kabaca bir şey daha eklemeliyim: Eşyanın canlı olması demek, her şeyin tanıklık etmesi demek. Şu anda parmaklarımın değdiği tuşlar da, az ileride uyuklayan kedim de, pencerenin önündeki yağmur suyuyla ıslanan kasımpatılarım da bana tanıklık ediyor. Aynı şekilde eşyanın bir diğer özelliği de, üzerinde birçok canlı teması taşıması. Oturduğum sandalyenin imal edilmesinde payı olanlar, buraya benden önce oturanlar vesaire. Bu belki geçmişte kalmış gibi görünebilir. Ama o eşya üzerinden geçmişi benimle birleştiren, bir bakıma beni 'ezelden ebede tüm zamanların çocuğu' olarak yayan bir esrarı vardır eşyanın.

Evrende bir zerre bile 'yerli yerine konmamış' veya 'kavuşmamış' olarak kalamayacağı için, her şey canlı diyorum. O'ndan olan ve O olan her şey, 'hây' ismi gereğince canlı. Özürlerimiz de canlı. Dillendiremediğim tüm özürler, dilediğim özürler bana tanıklık ediyor. Pişmanlıklarım, tövbelerim de. Nefsimi (kendimi) bilme çabalarım da. Nesilden nesile çoğalttığımız ve iktidar odaklarına alet edildiğimiz peşin hüküm ve önyargılarımız da. Her şey tanıklık ediyor. Edecek.

Haksızlık devam ederken, toprağına, mülküne sahip çıktığımız Ermenilere kul hakkını teslim edememişken, adaletsizliğe göz yummak yerine, neye tanıklık ettiğimizi ve neyi kendimize şahit tuttuğumuzu çok iyi bilmeliyiz.

İnançlı birinin, asıl tanıklık ettiği Yaratan'dır! Tüm kâinat ve eşya: O'nun mümin kalpteki izdüşümleri...

Kişisel bir özür, tam da bu yüzden, asırlık zulme müdahale edebilmek, insan olmak ve insanlaşmak adına daha da değer kazanıyor.

Pıhtılaşmayan kanlar, bazen kurumuş asit kuyularına fırlatılan cesetlerden, bazen inkâr eden tutumlarımızdan, bazen üzeri betonla örtülmüş faili meçhul çukurlarından, bazen de suskun kaldığımız ağızlarımızdan bize tanıklık edecek. Her şey kendi dilinde canlı demiştin. Bilincimizle bildiğimiz her varlık (her âşik) kendi dilinde konuşuyor, yalnızca biz işitmiyoruz.

Neden tanıklık ediyoruz? Adaletin tesis edilmesi, her şeyin yerli yerine konması için.

Her şeyin yerli yerine konması asıl kavuşma. Asıl buluşma.

Adalet varsa kavuşma vardır; kavuşma varsa aşk vardır diyorum.

Neye tanıklık ediyoruz? Hakk'ın varlığına. "Her şey O'na döndürülecektir" ayetinin tüm mealleriyle birlikte. Mevlana'nın dediği gibi, bu yüzden "her şey buluşma sarhoşudur." Özür, buluşmaya giden en 'emin' yol!

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü adına özür dilemekle yükümlü olduklarım Ermenilere karşı değil, insanlığa karşı suç işlediler. İnsanlığa karşı işlenmiş bir suç söz konusu olduğunda kişisel özür, vicdani olduğu kadar politiktir. Devletleri de er geç bağlar.

Özür kampanyasına destek verdim çünkü susarak, inkâr ederek veya ölümlerimizi yarıştırarak siyaset ve kimlikler adına vicdanımın üzerini örtmek istemiyordum. Buradaki ben bir metafor olarak ben. İnsan olma iddiasıyla doğmuş herhangi birinin yükümlülüğü olarak, bunun yapılması gerektiğini düşündüm. (İmza kampanyasından önce, niyetimi göstereceğim bir eylem yoktu ki.)

Batı Alman Şansölye Willy Brandt, 1979'de Varşova gettosunu ziyaretinde dizleri üzerine çökmüştü. Nihayetinde bir birey. Ama bu hareketiyle Almanya'nın Nazi soykırımını yüzünden üzüntüsünü, suçunu ve sorumluluğunu ifade etmiş oldu. Ve ondan ancak 15 yıl kadar sonra, Alman Cumhurbaşkanı Weizsacker, devleti adına Nazi soykırımını için resmi bir biçimde özür diledi.

Ermeni meselesi'nin içte ve dışta hep aynı minvalde sürmesine ve sürdürülmesine ve birilerinin de içte ve dışta (mesela kimi siyasi partilerin) hep bu adaletsizliği gündemde tutarak oy kazanmasına katkıda bulunmak istemiyordum. Şahsi bir özür sadece vicdani değil siyasi bir göndermesi olduğunu bu imzayla fark ettim.

'Ermeni kardeşimden özür diliyorum' cümlesi, imza kampanyasında çağrıcı olarak yer almam açısından çok önemliydi. Özür dilenen 'kardeş'in bir kimliğe ihtiyacı yoktur. Mazlum olmaktan başka. Özür dileyen 'ben' ise insan olmaktan başka bir kimliğe sahip değildir. Çünkü adına özür dilemekle yükümlü olduklarım Ermenilere karşı değil, insanlığa karşı suç işlediler!

Eğer "Ermeni devletinden veya Ermeni milletinden özür dilerim" gibi bir ibare olsaydı, vicdani değil, siyasi bir özür dilemek gerekirdi. Ki bunu yapmakla yükümlü olan devlettir. 'Ben' değil.

Bir de şu var: "Geçmiş geçmişte kalmıştır, eski nefretleri deşmeyin, kaşımayın, bugünümüze bulaştırmayın," diyerek müzelere, anma törenlerine, özür kampanyalarına filan hep karşı çıkılır Türkiye'de. Örneğin otuz yedi kişinin yanarak can verdiği Madımak Oteli'nin müze olmasına da itiraz edilir.

Berlin'deki soykırım müzesi bu anlamda bırakın nefreti körüklemeyi, her gezene "bir daha asla" dedirtecek denli ibretlerle doludur. Sabra ve Şatila katlimanın izlerini taşıyan Şatila mülteci kampında, derme çatma bir konstrüksiyon ile karşılaşmıştık, anıt niyetine. Temsili birkaç resim. Hepsi bu. Ama en az Berlin'de etkilendiğim kadar Beyrut'ta da etkilendim.

Vamık Volkan'ın dediği gibi, soykırım müzeleri, anıtları hele ki katledilen insanların sayısı çok fazla olduğu düşünülürse, acıyı hikâyeleştirmeye yarıyor. Yaraları canlı tutmaya değil, onları dönüştürmeye yarıyor. Sözgelimi sanatın ve yasın diline tahvil etmeye...

Yine Volkan'ın dediği gibi, bu tür müzeler sonraki kuşakları kayıpları üzerinden birbirine bağlıyor. Dünyanın dört tarafına dağılanlar (mesela bizim topraklarımızdaki Ermeniler, Kürtler, Aleviler) için, bu sahiden önemli bir sembol. Yasın canlı olması, ibret yönüne de gönderme yapıyor.

“Nefreti körüklüyor, kanlı sembolleri teşhir etmeyin” diyenlere katılmamakla birlikte, soykırım üzerine dil üretenlerin bu konuda çok dikkatli olması gerektiğini de düşünüyorum. Sahiden de yasın canlı tutulması, eğer manipüle edenlere geçit verilirse, aynı zamanda, nefret ve öfkeyi besliyor çünkü. Mamigonian'ın endişesini haklı çıkarıyor, siyasete de alet oluyor kolayca.

Bu bağlamda Erivan'daki 'Soykırım Müzesi'ne dair bir gözlem daha aktarmam gerek. Beni gezdiren rehberin belli bir şablon içinde ezberlediği tarih, kişisel tanıklıkları değil devletin politik dilini konuşturuyordu yukarıda da belirttiğim gibi. Kaba genellemeci, bugünün Türkleriyle tehcir emrini verenler arasında bir ayırım yapmadan konuşan sığ bir dili vardı.

Tuhaf bir durumdu. O böyle konuşurken aynı anda karşımda tehcir döneminde Halep'te asılan doktorların görüntüsü vardı. Yeterince trajikti. Hırpalayıcıydı... Van'da tehcirden sonraki içler acısı sokaklar görünüyordu... Diyarbakır'da kalan Ermeniler'in sefil halleri... Fakat bütün bunlar sanki yetmiyor gibiydi. (Oysa o ezberlenmiş dil, bu trajedinin boyutlarını da azaltıyordu.) Belki ABD'yi ikna etmek için nasıl daha fazla şiddete tabi olduklarını siyasetin ciddiyetiyle anlatmaya çalışıyorlardı. Mağduriyetin dili, haklılığın hudutlarından taşarak, bir ideolojiye dönüşmüştü çoktan.

Müzenin son bölümünde açılan sergi salonunda, duvardaki bir gazete kupürüne takıldı gözüm: Bir Fransız muhabir, Anadolu'da tehcir günlerinde gördüğü dehşetli manzarayı anlatmış. Makalenin bir yerinde ise ekleme ihtiyacı duymuştu: “Elbette bu felakete bulaşmayan, olan bitenden dolayı çok üzülen Türkler de var!”

O vakitler sıcağı sıcağına kurulmuş bu vicdani cümleyi ben de dünyanın her yerinden gelenlere anlatan rehberden bir kez olsun duymayı bekledim.

“Siz hiç yakılmış Türk köyü gördünüz mü?” diye titrek ama gür sesiyle bağırırken gözyaşlarını tutamayan Kürt arkadaşımı hatırladım: “Böyle itham etmeyin, ben size bir şey yapmadım, sizin mazlumiyetinizi savunmak için buradayım ama böyle suçlarsanız, ben de istemeden kendi milliyetçiliğime çekilirim,” diyen Türkler ona karşı çıkmıştı. O anda tartışıyorduk belki ama birbirimizle buluşuyorduk asıl olarak... Burada ise buluşamıyorduk. Yüz yüze dahi gelemiyorduk.

Müzeyi birlikte gezdiğim, bir başka vicdan sahibi Ermeni kendiliğinden dağıttı içimdeki buharı: “Dünyanın her yerinde katleden zalimler ve mazluma el uzatanlar vardır.”

Ailesi Maraşlı, kendisi tehcirden sonra Halep'te doğmuş Sao Paulolu bir yapımcıydı. Maraşlı öksüz çocukların fotoğrafının önünde epey kalmıştı kırpıştırarak gözlerini. Ama onunla ben... Birbirimizle buluştuk!

Özür dilemekle ve özrü kabul etmekle yükümlü olan devletler söz konusu olduğunda araya toprak ve mal paylaşımı, sınırlar, ibadet yerlerinin durumu gibi onlarca önemli mevzu giriyor. Ama burada da hayat, mevcut politik dilin önüne geçerek, siyasete yeni bir dil kazandırmaya aday oluyor her defasında.

Örneklere devam edeyim. Van'da, Ahtamar kilisesi bir günlüğüne ibadete açıldığında ayin için Van'a yurtdışından ve Ermenistan'dan Ermeniler geldi ve Vanlıların evine yerleşti... Bu buluşma projesinden birkaç ay önce Erivan'da yaptığım konuşmaları hatırladım o gün. Uçakta, sokakta, müzede, mağazada, kafede konuştuklarıma Ahtamar kilisesinde gerçekleşecek tek günlük buluşmadan bahsediyordum.

İçe kapalı, ürkek bakışlarıyla "göreceğiz" diyorlardı. Mesafeli ve korumacı bir zırh kuşatıyordu sözcüklerini. Kendi kiliselerinde, kendilerine tanınan tek günlük izin... Züğürt tesellisi gibiydi kuşkusuz. Haklılardı yine... Ama alttan alta başlamıştı değişim çoktan. Bunu da kayda geçirmek, buna da şahit olmak gerekiyordu...

Hep ıssız, panoramik görüntüsüyle hafızama kazınan bu kilisenin insanlarla dolup taşması içimi ısıttı öncelikle. İnsansız mabet olur mu? Kartpostalda olur ancak. Hayatta değil! Müze olarak vücuda getirilmiş bir yer elbette müze olarak canlıdır. Ama varoluş hakikati mabet ise, o ancak orada ibadet edenler olduğunda canlanacaktır... Diasporadan bazılarının itirazı vardı, tıpkı özür kampanyasında olduğu gibi. Değişimin önünü tıkayan, ona kör kalan bir itirazdı bence: "Bir müzede yapılacak ayine safça gidecek Ermeniler, tarihi kiliseye el konmasını meşrulaştıracak ve Türk siyasal şovunun reklamını yapacaklardır!"

İran'dan gelen Vahik Ratevostan adlı Ermeni'nin şu cümlesi bu yüzden işitilmeli: "Çok iyi anladık ki buradaki insanlar bize düşman değil!"

Şöyle bir önerim var diyorlar: "Binin Kanada'dan, Fransa'dan uçağa ve Saroyan gibi hiç görmediğiniz memleketinize gidin. Malatya'ya, Sivas'a, Van'a. Kayseri'ye..."

Diyarbakırlı yazar Mıgırdiç Margosyan gibi, bulursanız doğduğunuz evi (ya da ailenizin doğduğu evi) kapısını çalın. Margosyan gibi oraya zorunlu göç ile gelen sefil haldeki Kürtlerle karşılaşın. Birbirinizle konuşun.

Eviniz yıkılıp gitmişse, bahçenizi arayın. Sorun, soruşturun. Bir vakitler en zehirli kaba terimle "Kürtler Ermenileri kesmişti." Ama şimdi onların torunları mazlum. Birlikte ağlayın, gülün, kavga edin... Özür dileyin!

Belki bu o kadar zor değildir. O kadar büyük anlamlar atfetmek, kutsamak da gerekmiyordür özürü... Özür dilemek, bazen sadece insanın karşındakine güvendiğinin kanıtıdır. Özür dilersen ve artık o imkansız sandığın güven duygusu yeşerirer aranızda. Bu noktada özrü kabul edecek olan eğer bir türlü güvenemiyorsa, biraz da kendini sorgulasın...

"Geç gelen özür neye yarar?" "Özür dilemekle adalet tesis edilebilir mi?" Bunun gibi daha onlarca haklı sorgusu vardır onun elbette. Ama bu beklenti, ansızın, vicdandan gelen bir özürün değerini azaltabilir mi? İçten bir buluşmanın?

Özür kampanyasına katılan otuz bin kişinin özrü, Türklere bir türlü güvenemeyen Ermeniler için aslında her şeye rağmen önemli bir ilk adım olmalı. Hrant'ın cenazesinde yürüyen yüz binlerin varlığı gibi... Çünkü birbirimizde en çok eksikliğini çektiğimiz güven duygusunu devletler değil halklar tesis edebilir. Vicdanındaki örtüleri kaldıran bireyler tesis edebilir.

Değişirken birbirimizi dönüştüreceğiz. Hayatı dönüştüreceğiz. Bugünün buluşmaları gerek bu yüzden bize. "Bir müzede yapılacak ayine safça gidecek Ermeniler" diyerek itiraz edenler ne olur sadece gözlem yapın!

Sanıldığı aksine, Ahtamar'a gelenler gerçekleştirdi bu buluşmayı. Bu ilk adımı bence hep birlikte safça attık. Safça geldi Ermeniler ayine. Kürtler, Müslümanlar, Türkler izlemeye... Safça geldiler!

‘Siyasal şovun’ sivri sözcüklerini kesen kalbin sesi oldu. Kimsenin adı diyaspora, gavur, hain döl vesaire değildir o mabette artık. Evet Haç’ın yerinde olmaması çok yazıktı. Başka sorunlar da vardı. Ama ilk adım olmadan göremezdik ki haksız yere yerlerinden yurtlarından koparılmış, sürülmüş insanların torunlarını, çocuklarını burada (kendi evlerinde) ağırlamak için ellerinden gelen gayreti gösteren Vanlıları...

Kendilerinin Kürt olduğunu ama ailelerinde Ermeni akrabaları olduğunu belki ilk kez, bunca kuşak sonra, saklamadan, düşmanlık yapmadan, gururla, iyi niyetle ifade ettiler. Kayda geçirmeye değmez mi?

Onların aşırı nezaket ve ilgisinin, olağanüstü gayretinin bir çeşit pişmanlık ve gözyaşı olduğunu da göremezdik Ahtamar’a safça gitmeseydik. Bir başka dilde özürdü bu belki. Başka bir vesileyle devamı da gelebilirdi. Suçlular adına dillendirilen bir özrü kabul edenler: Sorumlular tarafından dillendirilen iyi niyet çağrısını ‘hakkıyla’ işitmişler demektir.

Özrümü kabul ettiğinde, adaletin tecelli etmesini engellemiş olmadın ey üçüncü kuşaktan mazlum kardeş! Sadece kendi insanlığından kaynaklanan özelliklerini yansıtmış oldun. Böylelikle bugünden sonra daha fazla zulmü önlemeye, sonraki kuşaklara aktarmamaya katkıda bulunacağız birlikte... Allah’ın nihai olarak bağışlaması için, biz bağışlıyoruz. Siz bağışlıyorsunuz. Her birimiz O’nun yeryüzündeki temsilcisi olarak!

Ermenilere karşı suç işlemedim ama sorumluluğum var. Çünkü hikâyeleri işitmeye, acıları yasa çevirmeye, geleceği paylaşmaya başladıkça, devletime de duyurmaya başladım. Güven duymak ve güven vermek için ilk adımı ben attıkça, devlet de atmaya başladı.

Ahtamar’daki ayinden kısa bir süre evvel, Sümela manastırında da bir ayin yapıldı yıllar sonra. Trabzon’daki bu buluşmaya yapılan itirazlardan da örnek vermek istiyorum. Bu kez Türk milliyetçilerinin sesi yükseldi.

“88 yıl sonra Sümela’da tarihle ve sizlerle kucaklaşmaya geldik...” Böyle başlamıştı o gün Fener Rum patriği Bartholomeos, Sümela manastırında düzenlenen ayindeki konuşmasına. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Rus işgali Trabzon’da yeni bir Pontus devleti kurulacağı inancını doğurduğundan, 1923’de bu toprağın Rumları gönderilerek manastır boşaltılmıştı.

15 Ağustos’daki Meryem Ana yortusu için de Rusya’dan, Yunanistan ve Gürcistan’dan yüzlerce Ortodoks gelmişti. Birçoğunun Sümela’nın üç yüz metre kadar aşağısındaki ören yerinde kurulan ekrandan izleyebildiği ayine ancak beş yüz kadarı katılabildi.

Dinleyenlerin ağladığı konuşmasına şöyle devam ediyordu Bartholomeos:

“Çok uzun bir ayrılıktan sonra bu muhteşem bölgede ve bu tarihi manastırda ibadetimizi yapmamıza imkân veren yüce Allahımıza hamdolsun.”

Sümela’ya gelenler arasında mübadil ailelerin torunları da vardı. Bunlardan biri, dönerken ailesinin mezarına götürmek üzere toprak aldı. Bir diğeri burada kendisini sürekli evini arayan Ulysses gibi hissettiğinden bahsetti.

Patrik ise duygu dolu konuşmasında şükranlarını sunar sunmaz malum tepkilere karşı açıklamalara girişmek durumunda kalıyordu: “Bu heyecan, bu sevgi, bu inanç, bu bağlılık asla farklı anlamlarla bağdaştırılmamalıdır, önyargı ile tefsir edilmemelidir.”

Patriğin 'bağlılık'tan bahsetmesi dokundu bana en çok. Sadakati ve tevazuyu imleyen bağlılık... Ancak kalpten olduğunda onu koparamıyordu uluslararası dengeler, siyasi pazarlıklar, ne de düşmanlık dili.

O zehirli dilden başkasını konuşmayanlar yine seslerini yükseltmişti. Mesela Hürriyet gazetesinin internet sitesindeki okur yorumlarında... Kimi bu ibadetin gerçekleştirilmesini "liberal ve dindar AKP'lilerden Hıristiyan alemine hizmet" olarak tanımlıyordu. Kimi Yunanistan ve Rusya'dan gelen Pontuslular'ın Bartholomeos'un önderliğinde Trabzon'un fethedildiği günün yıldönümünde haçı tekrar Sümela'ya dikerek ecdadımızın kemiklerini sızlattığını" haykırıyordu...

"Yüce Atamızın ölümsüz, çağlar üstü ve sonsuz işlerini bir kalemde silmeyi çok iyi beceren AKP'liler"e hakaret yağdıranlar da vardı. "Ruhban Okulu"nu da açın bari, bu yağcılığımızla bizi yarın AB'ye alacaklarından eminim" diyenler de. İyice coşup referandumda evet demenin yabancılara memleketi satmak olduğundan bahsedenler. Ve tabii, müteakibiyet esasını dua ve ibadetlerin dünyasına da uyarlayarak Yunanistan'daki caminin hala açılmamış olmasını gündeme getirenler...

Allah'a hamd ile başlayan, dualarla devam eden bu kucaklaşma ayinine katılanların duyguları, gözyaşları, anıları hiç yokmuş gibi... Yalnızca nifak ve kin kelimeleri yükseliyordu gazetenin sitesinden. Milliyetçilik naraları atılıyordu.

Makalemi -ve bu bölümü- son bir hikâyeden yola çıkarak tamamlamak istiyorum. Yine 'Torunlar' kitabından:

Babası bir gün götürülüyor 'babaanne'nin. O daha dört yaşında. Sivas'ta köydeler. Kardeşleri ve annesiyle kalıyor. Fakat annesi tehlikeyi görüyor ve bir sabah erkenden ailece yola çıkıyorlar. Bir dağı tırmanırken annesi, bizim babaanneyi daha fazla taşıyamayacağını anlıyor ve onu bir ağacın dibine bırakıyor. Yanına da çamaşır, yiyecek ve giysi koyuyor.

Kızın bırakıldığı o ağaç, bilinen bir yer. Etrafta hayvanlar otluyor. Annesi, böylelikle çocuğunun öldürülmekten korunacağını düşünüyor. Yavrusunu bu tehlikeli yolculuktan korumak için ondan vazgeçmeyi göze almış annenin terk ettiği çocuk. Ağaç altında... Öylece... Uzayan sonsuzluğu bekliyor. Kaderini. Yanında çamaşırıları...

Beş yıl sonra köye dönüyor anne. Tehcirden kurtulmuş. Kızının bir çoban tarafından ölmek üzereyken bulunduğunu, falan köyde çocukları olmayan bir aileye verildiğini öğreniyor. Gerçekten de 'babaanne' orada çok iyi yetiştirilmiş, bakılmış.

Annesi gelip buluyor onu. "Ben senin annenim" diyor. Anlatıyor olanları. Fakat kız, "sen benim annem değilsin," diyor.

Tabii bu arada o yaşlarda etrafında söylenenlerden de etkileniyor mutlaka: "Ermeniler gavurdur, seni alıp götürebilirler, öldürebilirler..." Sonuçta annesiyle gitmiyor. Ve anne gözyaşları içinde köyü terk ediyor...

İşte o babaannenin torunu, bugün bu hikâyeyi kayda geçiriyor. Kalanların, bölünmüşlerin, dağılmışların hikâyesini. Suskunlukların dili kelimelere bürünüyor. Mahcubiyetin sessiz dili, en başta da belirttiğim gibi paylaşıldıkça çözülüyor, çözülüyor...

Bugün Sumela veya Ahtamar için itiraz edenler ise belki 'özür'e giden yolda, buluşmamızın en uzak olduğu kesimler. Benim beklentim şöyle: Tanıklıklar arttıkça, paylaşıldıkça... Sınırlar giderek kalkacak. Hayatın diğer alanlarında da kalkacak. Ve geçmişlerine, köklerine, evlerine geri dönebilecek mağdurlar. Ve ancak o zaman gerçek anlamda yas

tutmaya başlayacaklar. Yurtlarından kovulanların yeni bir geleceği inşa etmesi ancak kalanlarla birlikte mümkün olacak.

Erivan'daki 'Soykırım Müzesi'nde Van'ın tehcirden önceki ve sonraki görüntülerinin önünde dakikalarca dikilmiştim. Cansız bir şehre dönüşmüştü neredeyse. Yaralı bilinci, delik deşik olmuş anlarıyla... Donup kalmıştı. Eksilmiş, çökmüş, varoluş hakikatini yitirmişti. Ölenlerin ruhuna dua yollamaktan başka bir şey gelmiyordu elimden. Ama dua ederken anladım:

Dua etmek aynı zamanda affetmek, af dilemek... Özür dilemek belki bir başka dilde... Duaların dilinde buluşmanın ne ulusu var, ne devleti... Birlikte dua ederek başlayalım o zaman. Duaların dili bağlayacaktır en görünmez ipliklerle bizi birbirimize! Buradan 'ora'ya...

2011